

Год. V.
God.ДУБРОВНИК, 31. јула 1906.
DUBROVNIK, 31. julaБр. 6.
Br.

ПОД ЈЕСЕН.

Новела. * * *

ПЕРА Ј. ОДАВИЋ.

И после тога све пође по старом. Као и пре одласка свога Поповић им је одлазио скоро свакодневно, и то обично пред вече, па ако би их случајно затекао спремне за шетњу и сам је излазио с њима. Код куће увек су седели у Мариној соби. И ту, у средини која му је тада била нај пријатнија од свију, кад год је остајао на само с њом, мислио је да је дошло време да јој каже све. Осећао је потребу да што пре добије одговор на питање: шта ће бити с њим заљубљеним, па ма какав био тај одговор. Само још ни једном није му се била дала прилика и да оствари ту своју замисао. Међутим, некакав необјасњив стид задржавао га је да јој ма и нај мањом речи директно исповеди своју љубав. Она је била још у основној школи, кад је он већ био момак за женидбу. Скоро пуних осамнаест година била је разлика између њих. Било му је шта више нелагодно да и онако у опште говори с њом о тој теми, а случајно ни она још ни једном по његову повратку није започињала такве разговоре.

Али једнога вечера били су сами. Мајка је дотле била с њима, па изишла да види шта је с вечером. Мара је седела на табурету пред клавиром лицем обрнута њему, а он на ниском дивану у углу према њој. Говорили су о неким Мари-ним другарицама па онда, због једне, која је писала и штампала песме, почеше да говоре о листу, где су те песме биле штампане.

— Ви, који радо читате, без сумње сте и тај лист читали? питала га је Мара.

— Јесам, одговори он.

— Јел'те да у њему има врло лепих ствари?

— Колико се сећам, одиста има.

— А да ли сте случајно запазили песме неког Драгића?

— Право да ти кажем, не сећам се. У осталом ја никад нисам радо читао стихове. Ко зна, можда је то долазило отуда, што у мени нема оне њежности осећаја, оне лаке покретљивости маште потребне за разумевање песама и уживања у њима.

— Штета, рече Мара. Не можете замислити, како лепих песама има тај човек... Кад будете хтели, можемо заједно читати коју његову песму.

— Можемо, одговори јој он. Кад ми их ти будеш тумачила, без сумње и сам ћу их боље разумети.... А да ли си се познала с њим? Запита је после кратког ћутања, пренут од једном неким новим мислима, да она већ воли.

— Јесам. Моја другарица толико ми је говорила о њему, да сам једва чекала да се познамо. И сад скоро, док још ви нисте били ту, упознали смо се.

— Каког је занимања?

— Предавач је у првој београдској гимназији.

— Колико може имати година?

— Па тако, до двадесет и пет.

— Какве је спољашности?

— О, само да видите, како је то леп, симпатичан младић, рече она с нагласком, по којем се Поповићу учинило, као да је једва чекала прилику да то каже. — И вид'те, продужи, кад га човек позна, тек му се тада његове песме допадају. Тек тада може да разуме, зашто се његове песме разликују од песама многих других наших песника, које прати извесна усиљеност и извештачност и мисли и осећаја, а што се, ба- дава, не може никако скрити.

После тих њених речи Поповић остаде за мало замишљен. Неки непријатни осећаји кренуше му се из груди, и једва је устао да скрије дубок уздах, који се, како му се учини, крену из нај дубље дубине његова бића. Дође му, као да му је нека

копрена, која му је дотле везивала очи, пала с очију, и он угледао неке сасвим нове хоризонте. „Њено је срце још слободно“ рекла му је њена мајка. Али шта матере знају?!... Шта могу знати оне, кад у највише прилика и саме кћери нису свесне онога, што им се дешава срцем, кад први знаци пробуђене и уздрхтале младости падну на срца њихова?...

Нагласак, којим је Мара изговорила последње речи, још му је дрхтао у ушима. „Вара се мајка њена“, мислио је даље, „она већ воли, и ако баш не воли тога, о ком су говорили, она онда другог а неког воли, и тај други мора да је налик овоме. Јест, такви и морају да су њихови идеали“... И ту, ту се сети самога себе. Сети се свога баш ни мало лепога лица; сети се своје чврсте, наретке браде, и својих четрдесет година. И та помисао толико га растужи, да је могао и заплакати. „Па зар од мене баш ништа да не буде“ шапутао је, и страшне, мрачне перспективе створише му се пред мисленим погледом. „Зар и даље да живим животом, који ми је постао мрзак? Зар баш ништа да не остане од ових снова, што сам непрестано сањао ово неколико последњих месеци?“ И на тај очајнички крик, што је само он чуо, од једном, као да га каква чврста рука прихвати, и ули му неке нове, духовне снаге. Осети се чвршћи, јачи. „Али који је тај“ шапутао је прерођен „који ће њој моћи дати оволико среће, колико јој ја нудим? Ко је тај, који ће је моћи толико волети и ценити колико ја? Дође ли баш до борбе, ја ћу само пред таквим уступити а пред другим не“. Ту се опет као мало смири. „Али на послетку“, мислио је даље, „ко зна, ја се можда и варам: можда од свега овога што мислим, нема ничега у ствари“.

— Шта вам је; што сте се од једном ућутали? запита га Мара смешећи се. Па онда додаде: — ја знам. Ви јемачно мислите да претерујем у овоме, што вам говорим о младом песнику. Право ми кажите: јел’те да сте то помислили?

- Нисам, одговори он.
- Па шта сте онда мислили?
- Хоћеш да ти кажем?
- Хоћу.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

— Па ипак јесте. Мислио сам, како се све ви девојке врло брзо одушевите сваким, иоле лепшим младићем. Ви не разбирате много о њима, само је ли он леп; уме ли да говори о ономе, што специјално вас девојке занима: о ономе, што улази у узане кругове вашег знања, и то је већ довољно, па да одмах почнете уздисати за њима.... Зар није тако, реци? Ето, ти си тога младића видела свега два, три пута; говорила си с њим можда само једном, и прочитала си неколико његових песмица, и само после тога, одмах си нашла да је тај младић некаква реткост.

— Али о њему је то опште мишљење; о њему тако мисли ко год га познаје, рече му она. А зар ви одиста мислите, да озбиљне девојке уздишу за сваким истим младићем?! Варате се, верујте, варате се. У нас девојака има много више поноса, него што ви мислите. Данас сте нешто и сувише строг.

И Поповић, који је одмах осетио оправданост њенога прекора, задрхта на помисао: да се Мара можда нашла увређена његовим речима. „Ти си већ љубоморан на тога младића“ мислио је, „и зато говориш којешта“. Па онда, трудећи се да буде што хладнокрвнији рече:

— Нисам строг. Ти знаш да ја никога нисам неправедно осуђивао, нити сам ма о коме јетко говорио. Признајем да сам се мало незгодно изразио. Оно што сам хтео рећи то је: да ви девојке много, највише полажете на спољашност; да су врло ретке оне међу вама, које у младићу, у човеку, гледају пре свега карактер, његову спрему, његову подобност да чврстим и сигурним корацима води кроз живот своју жену и породицу своју. А међутим да би се све то уочило, за то треба много више посматрања, но што је, како изгледа, вама потребно. Вама је тако лако изрећи свој суд о некоме, да би то већ могло у причу да уђе.... Ето то сам хтео да кажем, а што сам то рекао поводом тога младог песника, видиш и сама да је сасвим случајно било. Можда је баш лично о њему ваш суд правилан и тачан, ја то не могу знати, нити могу о томе говорити, пошто човека и не познајем.

— Уверена сам, рече му она, да ћете и ви кад га будете познали, бити тог истог мишљења, а то ће бити скоро, јер је обећао да ће ово дана заједно с мојом пријатељицом доћи...

Само молим вас, немојте мислити да га ја и водем, ако вам овако говорим о њему.

То је она сасвим искрено рекла, и та искреност јасно се огледала и у њеним очима и у оном покрету главе којим је те речи пропратила. Као и сви други добро васпитани и пријатни младићи, и он јој се допадао, али само то и ништа више. Кћер једнога инжењера, активна и енергична човека, она је врло добро знала, да само писање песмица не условљава доброга мужа.

Тек, на те њене речи Поповићу поче срце брже ударати. „Па ипак“ мислио је, „њено је срце још слободно и зато јој се треба што пре исповедити“.

Кад је после неколико дана поново отишао к њима, затекао их је у ходнику обе обучене.

— Чекали смо вас, рече му Госпођа Савковићка, мислимо да изиђемо у шетњу, и то где у поље. Видите, како је леп дан?

Он им се захвали и потом изиђоше. Од Лондона ишли су трамвајем до Вајфертове пиваре, а потом поред пиваре полако се кренуше пешке преко топчидерског брда. Мислили су да иду до Барловчеве виле, па онда оним путем, што води кроз винограде, да се спусте ка Пчеларнику и топчидерској цркви, а из Топчидера да се врате трамвајем. Кад су се више пиваре већ били испели на брдо, сунце је још доста високо стајало, али и преко Београда и преко Земуна већ се свијао онај познати вечерњи тон. По мирним водама Саве и Дунава, нарочито тамо у даљини, треперила је и играла светлост, као по каквим великим површинама течного сребра. Из многих прозора београдских кућа изгледало је као да ватра избија. По косама пак мокролушким, кошутњачким и раковичким сутон се хватао и само још по врховима руменила се светлост. Био је ретко свеж и пријатан дан. Преко поља пиркао је лак поветарац. У чистој зраку чуло се горе више њих на ретко пиштање ласта. У једном од оних винограда више пиваре певао је некакав женски глас, јамачно какве виноградице, ону познату песмицу

Овим шором јагодо

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

из топчидерског котла одјекивали су метални звуци трубе, и као да су још више појачавали општу свежину. Друмом иза њих чуо се бат коња у касу. Кад је бат већ био близу њих, они се осврнуше и стадоше мало у страну. Један стасит артиљеријски официр, на добром, високом дорату, пројаха мимо њих, елегантно и лако баланцирајући. За њим је јашио сеиз, здрав и румен младић широких плећа. Они сви троје погледаше за њима, и одатле оставише друм и ледином упутише се Барловчевој вили. Идући Мара се у два маха освртала за коњаницима, који су се већ губили на оној коси, што води доле ка Топчидеру.

Кад већ наиђоше на пут, што води међ' винограде, рече госпођа Савковићка :

— Знате ли, да овим путем нисам прошла и не знам кад. Биће да има више од десет година. Колико се сећам, последњи сам пут овуда прошла с Миланом. Био је опет тако леп дан. Ишли смо у шетњу. Чисто ми невероватно изгледа, да је толико времена прошло од тога дана.... Како време брзо пролази!...

Те меланхоличне рефлекције њене још више разњежише Поповића, и сета и туга његова последњих дана за изгубљеном младошћу још се повећаше. „Брзо, врло брзо“ помисли он, и скривен уздах оте му се из груди.

— Ја сам још јесенас неколико пута овуда пролазила, рече Мара, овуда се иде и у виноград Николићевих и у виноград Ђорђевићевих. Знаш, причала сам ти, како смо се ту лепо проводиле.

— И ја нисам скоро овуда пролазио, рече он, ал' ми је овај пут увек симпатичан био. Кад год сам ишао овуда, увек ми се чинило, као да нисам крај Београда, но негде на сасвим другом, страном крају. Од куда таквог утиска не бих знао рећи....

И опет ћутећи продужише пут. Ишли су полако. За кратко, свако од њих оживљавао је неке слике из своје прошлости и премишљао о њима.

Иза једних вратница с леве им стране изненада залајаше на њих два рундава пса, али не толико од зла, но тек онако, јер су оба и лајала и пријатељски махали реповима. Они их

прођоше, ал' нису учинили ни неколико корака, кад чуше иза себе неки женски глас.

— Госпођа Савковићка! Госпођа Савковићка!

Стадоше и обрнуше се. Испред отворених вратница на самом путу стајала је старија жена у српском оделу т. ј. с фесом на глави.

— Бадава, сасвим сте нас заборавили, рече и пође к њима, пошто се и њих све троје вратише и дођоше к њој — Пролазите крај нас, па баш ни главе да обрнете.

Била је нека госпођа Марковићка. Стара пријатељица, још другарица мајке госпође Савковићке.

— Верујте, нисам ни знала, да сте у винограду, рече госпођа Савковићка извињавајући се.

— Па дабоме, додаде стара, — како нам често долазите, тако и знате. Извол'те, свратите мало, сâма сам, моји још нису дошли.

— Бојимо се, биће доцкан. Мислимо да се још спустимо до Топчидера.

— Па баш и ако буде доцкан: место да идете у Топчидер, ви ћете се вратити опет преко брда, куда сте и дошли; код монопола сешћете на трамвај и на време ће те бити код куће... Хајд'те, хајд'те мало. Ако ништа друго, нека бар Мара понесе цвећа.

Госпођа Савковићка насмеши се, слеже мало раменима, погледа оно двоје и рече: Па, хајд'мо те мало.

Вратише се и уђоше. Не далеко од улаза стајала је стара кућа са широким ходником у предњем делу. Испред куће под једним великим дрветом, орахом, стајао је сто. Крај њега уз кућу била је клупа, а са других страна столице разнога кроја. Од вратница па поред куће водила је право доле широка стаза, и почев од доње стране куће, с обе јој стране било је разнога засађеног цвећа.

— Седите, одморите се, рече домаћица, кад дођоше до стола и узеше једну широку, плетену столицу и понуди је госпођи Савковићки. — Седите, рече обрћући се и Мари и Поповићу и показа им места.

— Хвала, рече Мара, ја идем да вам видим цвеће.

— Иди, иди, дете моје, рече јој домаћица, па и набери цвећа, доста га набери.

— Хвала, рече јој Мара. — Хајд'те хоћете ли и ви, запита Поповића, и то онако преко рамена, пошто је већ била пошла.

Он тек што беше прихватио наслон од столице, остави столицу и пође за њом. Земљиште, на којем је био виноград, почевши од куће, у благом паду спуштало се на ниже. Са стазе, којом пођоше, Мара и Поповић угледаше Београд, лепши но и једном преко дана: сав у злату, у оном најдоцнијем вечерњем руменилу.

— Погледајте само, рече му она, пошто стаде, и великим једним гестом руке показа пут Београда; колико је њих Београђана, који знају да бораве, да дане своје проводе у једној овако лепој вароши, као што је Београд?!...

Он јој не рече ништа. Стојао је поред ње и ћутећи проматрао. Срце му је задрхтало. Осећао је да је дошао осудан час.

— Што ћутите, реците: Зар немам право?

— Имаш. Ја верујем да највећи део Београђана и не мисли о томе.

— Истина, продужи она, ја као што знате, нисам нигда ван Београда и Србије путовала; ал' ми се чини, да би се о овакој једној вечерњој слици, какву нам ево Београд представља, морало говорити као о нечем необично лепоме, па ма то било онде и поред самога Рима, Цариграда, Париза, или ма каквог другог чувеног великог и лепог места.... Видите, додаде после кратка ћутања, ја знам да ви волите Београд; ал' чини ми се не можете га толико волети, као што га ја волим.... Верујте ми, да бих се осећала несрећна, кад бих морала да живим ван Београда.

Рекавши то саже се и десном руком поче да кида цвеће прибирајући га у леву. Па како је он и даље стојао поред ње, она га запита:

— Шта, зар не ћете да ми помогнете?

У оној узбуђености, зебњи и неизвесности, пред којом је стојао, то неколико последњих речи Мариних охрабрише Поповића. Само не знајући како да почне, како да јој каже то, што га је толико мучило, он се саже, узабра један цвет, узабра други, трећи, и онда гласом, чију уздрхталост није могао да скрије, рече јој:

— Па ти и не мораш никад да идеш из Београда, кад Београд толико волиш.

— Кад би то зависило само од мене, одговори она и даље берући цвеће.

— Па то од тебе само и зависи.

— Како то?

— Тако.

— Ја вас не разумем. Од куда ви то можете знати?

— Знам.

— Ал' од куда?

Он се исправи држећи неколико цветова у руци. Бојао се, угушиће се, ако и даље остане онако сагнут. Она пак, прешав на другу страну стазе, и даље је брала.

— Дакле од куда ви то знате? поново га запита, пошто је он ћутао.

— Маро, поче он. Глас му је био тако необичан, да се и она исправи и погледа га. — Маро, зар још ниси приметилā, колико те волим. Зар још ниси приметила ону чежњу која се, чини ми се, испољава у сваком мом поступку, у свакој мојој речи; чежњу за тобом младом и лепом, чежњу да сам непрестано ту, где си ти, да те гледам, да те слушам? Маро, хоћеш ли да ми будеш жена, да ми даш своју руку, а ја ћу сав свој живот посветити једино томе, да будеш срећна. Реци Маро, хоћеш ли?...

И глас му, а и сав, дрхтао је као у грозници.

Изненађена посматрала га је она, не верујући, да је одиста чула те речи, не верујући да је он то њој говорио. И пошто јој се тек тада многи његови поступци представилише у правој својој боји, она, не знајући шта да одговори на то његово питање, којем се никако није надала, само му, и то скоро молећивим гласом, рече:

— Али за Бога, ја сам тако млада прама вама.

Да се је земља под њиховим речима отворила, и то чак не би Поповића толико поразило, колико тај њени наиван, детињасти одговор. У ушима му запишта, на очи као да му се навуче копрена нека, чисто свест изгуби и учини му се, као да ће пасти. Гледао је испред себе. Чинило му се, да више не сме да је погледа, толико га беше стид обузео.

Она исто тако била је у мучном положају. И ако је то стање трајало само неколико секунда, и њему и њој изгледало је као да траје дуго, врло дуго.

А кад му она после тога ћутања само рече:

— Хајд'те, хоћемо ли, и неким промењеним гласом додаде: „Ја о овом не ћу никоме говорити“, он тек тада увиде, како је њој то његово дело морало изгледати страшно, скоро злочиначко. Не одговори јој ништа, но ћутећи пође с њом.

— Јесте ли доста цвећа набрали? запита их госпођа Марковићка, кад стигоше.

— Јесмо, рече Мара, и показа јој киту цвећа.

У брзо после тога дигоше се и пођоше. Вратили су се истим путем, којим су и дошли. Већ се мрак хватао. Као после највеће какве несреће, што човека може да снађе, утучен, и скоро болестан, Поповић је ћутећи ишао крај њих обузет мрачним и тешким мислима. И у души му наступао је мрак, као што је у тај мах и у природи наступао. Па како је и Мара ћутала мислећи о томе: Како ће се свршити тај изненадни догађај, госпођа Савковићка осети, да се за оно кратко време, што су били на само, морало између њих десити нешто необично.

Од монопола до Лондона ишли су трамвајем, само како у истом одељењу није било места за све њих троје, њих две саме седоше, а он остаде стојећи на платформи. Код Лондона се сиђоше и опростише.

— Збогом, рече им он, и рукова се и с једном и с другом.

— До виђења, рече му Мара, трудећи се да буде љубазна.

— Збогом, рече му госпођа Савковићка.

И тако се растадоше. После неколико корака запита мајка Мару:

— Ама шта је то господину Поповићу? Изгледа ми као да је нешто љут, шта ли.

— Не знам, одговори Мара несигурним гласом.

И из тог њеног одговора госпођи Савковићки беше све јасно: „Свршено је“, помисли.

VLADIKA RADE, GUVERNER LILIENBERG

I VLADIKA RAJAČIĆ, 1832-3. godine.

(po službenijem spisima*)

A. Vučetić.

Petar I. Petrović, vladika crnogorski od 1784 do 1830. godine, koji kao saveznik Rusa bješe 1806. godine doveo Crnogorce i Bokelje protiv Franceza u Dubrovnik, predade pri smrti ključe i vladu sinovcu Radi. Kad umre, crnogorski narod kanonizova ga kao sveca, što ruska sinoda potvrdi. On Radu bješe izabrao već prije za svoga nasljednika, kao sina od brata Tome.

Rade se rodi 1. jula 1813. godine. Kad mu bješe 10 godina, povjere ga učenom kaluđeru manastira Savine, Josipu Troponoviću, koji je držao školu na glasu kod Novoga u Topli. Rade ostane kod njega do svoje četrnaeste godine. Tada ga vrata na Cetinje i povjere ga srpskome književniku Milutinoviću, tajniku vladičinu i pod njim ostane četiri godine.

Kad umre Petar I., Rade pode u Peć, gdje ga pećski patrijarha zakaluđeri i unaprijedi za arhimandritu cetinjskoga i

* Ovoj su radnji temelj službeni spisi, biva: Pismo Petra II. Rajačiću 12. IX. 1832; pismo Rajačićevo 27. IX. 1832, Petru II.; pismo Petra II. 2. X. 1832 Rajačiću i drugo 12. X. 1832 istome. Zatim konceptat izvještaja Rajačićeva 26. IX. 1832 Lilienbergu i odgovor ovoga guvernera 1. X. 1832; konceptat izvještaja Rajačićeva 12. X. 1833 Lilienbergu i odgovor ovoga 18. X. 1833. i naknadno pismo ovoga istoga od 24. X. 1833; konceptat izvještaja Rajačićeva 5. XI. i. g. Lilienbergu; napokon izvještaj 26. novembra 1833 igumana manastira Savine, Makarija Grušića, i drugi iz Kotora 30. XI. i. g. protoprezvitera Jakoba Popovića, oba vladici Rajačiću. Prva pisma gore napomenuta štampana su u Šematizmu Eparhije Bokokotorske 1906. a posljednja dva objelodanio je prije pok. Crnogorčević.

nadjene mu ime *Petar, drugi* po tom imenu. To je pjesnik Gorskoga Vijenca.

Ali Petru II. trebaše da se zavladiči; inače nijedan crnogorski pop ili kaluder nije mogao da bude reden u Crnoj Gori.

U tu svrhu Petar se riješi 1833 da pođe u Rusiju; nu zato nastadoše neprilike između njega i austrijske vlasti.

Ali da se bolje razumije ono, što ćemo pripovjediti iz 1833. godine, treba da kažemo koju o tadašnjijem prilikama u Boki Kotorskoj, koje su onda bile posve drukčije nego sadašnje.

* * *

Tek 1823. godine 15. septembra uvedeno je po Dalmaciji općinsko uređenje po lombardsko-mletačkome sustavu, ali isključenjem Boke Kotorske. Boka dobi ovo uređenje tek 1836. godine; dakle iza doba, kojijem se mi bavimo.

Šume u Dalmaciji u tako zvanom opsegu *nove stečevine** (nuovo acquisto) po cijeloj Dalmaciji, dakle i mal ne cijele današnje Boke, bjehu 1829 godine proglašene kao državno imanje, dok ne bi njihovi uživaoci dokazali protivno.

Cijela Boka kao i Dubrovnik ne plaćaše još nikakve desetine do 1838. godine, a ni kućarinu do 1840. godine.

Tada je u Crnoj Gori, i u Boki opstojala *krvarina*. Ona je bila uzela toliko maha, da je s jednog slučaja u Boki vlada austrijska bila zabranila svojim vlastima još 1836. godine da ne učestvuju ni kao posrednice u nagodbama o krvarini.

Bilo je neprestana trvenja za granice i za druga pitanja između Crnogoraca i Bokelja i zadjevica između Crne Gore i Turske. Crna Gora osjećala je veliku potrebu da ima jedan pristan u Boki, jer je promjenama početkom vijeka ostala zatvorena od mora i to je možda bilo tajnijem uzrokom mnogog trvenja.

* Mlečići nijesu u jedamput dobili vas onaj prostor Dalmacije, koju je Austrija primila mirom u Campoformio 1797. godine, nego malo po malo osvajajući Turcima pojedine krajeve; i tako njihova državina u Dalmaciji raširila se demarkacijama uslijed tri mira. Naj starije i naj manje imanje nazvato je *bilo starom stečevinom* (acquisto vecchio), drugom demarkacijom postala je *nova stečevina* (acquisto nuovo), a treću, po kojoj Austrija dobi Dalmaciju, nazvaše *naj novijom stečevinom* (acquisto nuovissimo).

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Pitanje granica opstojalo je već 1820. godine, i u Lozici 23. novembra te godine riješi se prvi put tako jedno pitanje. Poslije 1822-3. godine, to jest 1838. započe prvi put borba između Austrije i Crne Gore zbog istoga pitanja granica a tek 1841. godine uredene su granice tijekom, što je Crna Gora morala da ustupi neke krajeve Austriji.

* * *

Onda 1832-3. godine bješe austrijskijem guvernerom u Dalmaciji *Većeslav Vetter grof ot Lilienberg*, koga su ondašnji austrijski činovnici slavili kao izvanredno sposobna čovjeka. On je kao guverner upravljao Dalmacijom od 1832. do 1840. godine, kad je umro. Ova vlast civilnog guvernera opstojala je u Dalmaciji do 1. juna 1852, kad je stvorena vojnička i civilna vlast é. kr. namjesnika. Prvi namjesnik u Dalmaciji bješe Mamula.

Josip Rajačić, rodом iz Like, bješe vladikom *pravoslavni-jem*, ili, po ondašnjemu službenom naslovu, *grčko nesjedinjenijem*. Kad je došao iz Like, nije umio talijanski, koji je jezik bio zavladao po cijeloj Dalmaciji u službenom svijetu, te je njemački vodio prepisku s guvernerom Lilienbergom i slao mu je prijevode njemačke srpskijeh priloga, koje bi dostavljao sa svojijem izvještajima. Šibenik je bio njegova stolica za cijelu Dalmaciju, za Dubrovnik i Boku, gdje je imao svog vikara a oblažio je sve ove krajeve u pastirskopolitičke svrhe. On bi lako dokučio vladine namjere i po njima udesio svoje djelovanje u svemu, što se nije kosilo s vjerskijem čuvstvima i nazorima. U svojoj revnosti, što je moglo zanimati vladu, donosio joj je sve na znanje i od nje tražio naputke za svoj rad. Njegova je revnost dopirala dotle, da je izvjestio vladu o radu Petra II. Petrovića, kad je ovaj bio u Rusiji, jer se to moglo ticati veza između Dalmacije i Crne Gore, i znao je i preteći i izvršiti unaprijeda vladine namjere. Ta njegova revnost bi priznata i pohvaljena s naj višeg mjesta, te mu 1832. godine grof Lilienberg priopćio osobito previšnje zadovoljstvo Nj. Veličanstva Frana II. za njegovu revnost i prepravnost da svijem snagama vrši i širi vladareve namjere. O toj njegovoj revnosti tako je bio uvjeren

guverner Lilienberg, da ga je u interesu javnog reda i mira svjetovao što da radi kao duhovni pastir; pisao mu je n. pr. da bi bilo zgodno, kad bi on, u bogoljubnoj pastirskoj namjeri i samo za spas svojijeh ovčica, izgovorio želju, da bi formalnijem uredjenjem granica i oštrijem kršćanskijem redom ukinuo za vijeke razmirice između nekijeh sela crnogorskih i Kotorana, koje su nosile „štetu i prokletstvo između dva hrišćanska susjedna plemena“. Pa ga je molio da se posluži prilikom svog pastirskog putovanja po Boci, da u interesu javnog mira i blagostanja brzo i trajno iskorijeni poroke nekijeh „grčkijeh“ popova i očitovao mu da očekuje njegova dalja *priopćenja*, koja su interesna i guverneru mila.

Ali kad se poslije pojavilo pitanje *unije* u Dalmaciji, nije hotio Rajačić sudjelovati protiv pravoslavlja i držao se vjeran predajama svoje crkve; zato bješe pao u nemilost i morade poći u Ugarsku opet kao prosti vladika. Tek kasnije postade srpskijem patrijarhom i igraše poznatu ulogu 1848. godine.

* * *

Petar II., kao arhimandrit cetinjski, trebovao je 1832. godine mladijeh popova za Crnu Goru a poimence svećenika za Kopitsku parohiju. Pošto sam nije mogao rediti klerike, jer se još nije bio zavladičio, zamoli pismom 12 24. septembra 1832 vladiku Rajačića, da bi mu redio Stanka Bogdanovića, te mu pisa; »Оскудна парохија Копитска у поповима принуђава ме молити у Вашег Преосвјашченства милост, да бисте благоизволили показатеља овог писма, именов С. Б., постепено у чин поповски произвести . . . «¹ Rajačić odmah po ulaku svojijem pismom iz Kotora 26. septembra i. g. upita guvernera u Zadru, da li mu je dopusteno da redi ovoga Crnogorca.

Grof Lilienberg pismom od 1. oktobra 1832, br. 354 gp. ne samo što dopusti, nego prihvati ovu prigodu da zavede prijateljske veze s Petrom II., s Crnom Gorom i s Crnogorcima. Zato zamoli biskupa da mu pozdravi Petra II. i uvjeri da mu je mnogo milo, što može guverner da mu dade dokaz prijateljstva. U tu svrhu uoblasti unaprijeda biskupa da prima i na

¹ Шематизам, str. 38.

dalje u Šibenik crnogorske kandidate za redenje i očitova nadu da će Crnogorcima biti odana ona pošta, koja se pristoji prijateljskom susjedstvu. / Lilienberg ne ograniči se na ovo samo, nego još uoblasti vladiku, da dade Crnogorcima gozbu i darove na guvernerove troške, kad dodu na redenje i da još pozove na gozbu nekoliko videnijeh članova „takozvanog“ senata crnogorskog i samog arhimandrita Petra II. Petrovića. U ovakijem i sličnijem drugijem prilikama, kad su već bile nastale, kako kaže Lilienberg u odgovoru, neke mirne veze s Turcima, imao je biskup govoriti u sastanku s Petrom II. i odličnijim Crnogorcima, ono što prije kazasmo, da ga je svjetovao Lilienberg. Ovaj odgovor Lilienbergov, datovan 1. oktobra, stigne mu u Kastelastvu tek 6. oktobra u 6 časa i tri četvrta, kako je protokolisano na spisu.

Rajačić tada svojijem pismom 9. oktobra i. g. (27. septembra po starom kalendaru) iz Budve odgovori Petru II. da će rediti onoga klerika i zamoli ga da mu udijeli lični sastanak u Kotoru pišući mu između ostalog: »просил би усердњеише Вашу Пречестност, ашче бисте љи́бов имјели на опредѣлѣити́я иму́нци или от Вас, или от мене, ден в Котор прити и пријездом Вашим мене почествовати“ *

Petar II. se izvine poslina i slabijem svojijem zdravljem da ne može doći, i to svojijem pismom 14 oktobra iste godine, te mu između ostalog piše: »Једно једино скорби ме, што не могу удовлѣтворити Вам састати се с В. Пр., будући да нешто народна дјела а нешто и слабо сада моје здравље томе граници полажу¹«

Ali Rajačić pismom 19. oktobra i. g. (po novom kalendaru) ponovi svoju molbu za sastanak. Ni ovoj drugoj molbi ne odazove se Petar II., nego pismom od 24. oktobra (po novom k.) odgovori: »не могући Вам удовлѣтворити због многих препјетствија односително моје дужности к овому народу«²

Petar II. pak, po svoj prilici znajući da je molba Rajačićeva u vezi s namjerama guvernera Lilienberga, očitova istijem pismom, da zna da se guverner dalmatinski stara za Crno-

* Шематизам. стр. 37.

¹ Шематизам, стр. 38.

² Ibid. str. 38. 39.

gorce, te pisa: »Такођер и то знам, да Његово Превосходитељство Губернатор Далматински стара се свакојако, да Црногорцима буде добро од стране аустринских поданика.«

* * *

Ove se prilike promijeniše u drugoj polovini 1833. godine. Po prirodi teokratske vlade, koja je onda još opstojala u Crnoj Gori, vladar crnogorski morao je postati biskupom i mitropolitom, jer bi inače bio podređen vladici u drugoj državi. Trebalo je dakle da do tog čina dode što prije. I on to u istinu i učini; ali bi i posljednji crnogorski vladika, jer kad on umre, narod crnogorski htjede da ga Danilo Petrović naslijedi kao vladar svjetovnjak. Rusija to dopusti i prizna vladaru crnogorskom naslov knjaževski. Kad su prvog knjaza Danila ubili u Kotoru 1860. godine, naslijedi ga Nikola I. koji još vlada.

Petar II. dakle pođe u Rusiju da se zavladiči. Ta se svečanost izvrši 18. avgusta 1833. godine, kad je Petru bilo 20 godina, 1 mjesec i 18 dana, i to velikijem sjajem pred cijelijem ruskijem dvorom. Ruski car udijeli Petru II. orden u briljantima i sve ono za što ga bješe zamolio za Crnu Goru, kako pripovijeda biskup Rajačić. Petar II. nastupi tada 26. i. mj. svoj povratak iz Petrovograda u Crnu Goru.

On, ma da mitropolita i vrijedan čovjek, ne bješe duhom crkvenjak. Nigda ne bješe učio teologiju i nije se rado bavio crkvenim stvarima. Posve je rijetko odsluživao u crkvi a to kad bi činio, bilo je sved prije zore; redio je mnogo svećenika ujedno. Nosio je obično svjetovnjačke haljine.

Iza ovoga zavladičenja u Rusiji nastadoše nekako napete prilike između njega, grofa Lilienberga i biskupa Rajačića, ma i da se u opće može kazati da grof Lilienberg i njegovi nasljednici u Zadru tumačeći interese i želje austrijske politike, nastojahu poslije da se uzdrže prijateljske veze, koje se ne prekidoše do onda, kad predsjednik senata crnogorskog Petar Petrović i neki senatori crnogorski postadoše za Danila emigrantima.

Izvještaj Rajačićev o zavladičenju Petra II. pospješi napetost prilika između njega i austrijskijeh vlasti. Rečenijem izvješćem 12. oktobra 1833, br. $\frac{83}{P}$ Rajačić priopći Lilienbergu potankosti zavladičenja, te mu kaže: »Pošto je vjerovatno da

ovaj vladika opet bude putovati kroz Kotor i očitovati želju da pontifikuje ondje, a ja nijesam upućen u sadašnje veze naše države s njim i s Crnom Gorom, ne mogu na ino a da ne zamolim Vašu Preuzvišenost za zgodne naredbe o postupanju, da uzmozgu o tome na vrijeme obavijestiti pristojno svećenstvo . . . «¹

* * *

Iz odgovora guvernera grofa Lilienberga može se razumjeti da vlada austrijska onda nije bila osobito naklona vladici Radi, jer guverner svojim otpisom 18. oktobra i. g. br. 2017 odgovori da „se apsolutno ne dopušta služba u crkvi crnogorskomu vladaru pod zapelu naj strože odgovornosti našijeh svećenika dušobrižnika.“² Ova je kategorična zabrana samo završetak otpisa. Prije ovoga guverner razlaže formalno „da vršenje duhovne službe sa strane vladike iz druge države u crkvama, koje se nalaze u Austriji u vladičanskoj jurisdikciji, te njemu ne pripada, ne može biti dopusteno bez osobita ovlastenja, jer bi se tijekom povrijedio ne samo hierarhični red, nego i teritorijalno gospodstvo. Meritorno pako kaže, da kad bi vladika očitovao taku želju, pristupile bi i druge političke neprilike, koje se imaju izbjeći. Stoga guverner hoće da „grčko-nesjedinjeni“ klir nastoji izbjeći sa svom mudrosti od sličnog zahtjeva vladčina, a kad bi vladika ostao pri tome da pontifikuje, treba mu priopćiti, da se to ne smije bez osobita dopusta“. Guverner napokon zabrani, kako smo prije rekli.

Lilienberg iza ovog otpisa promisli, da bi vladika Rade mogao očitovati želju da pontifikuje u Dubrovniku, ili u ko-

¹ Izvješće pisano njemački ovako je kazivalo: „Da dieser Bischof wahrscheinlich wieder über Cattaro seine Reise nehmen, auch den Wunsch dort zu pontificiren äussern dürfte, und da ich in die gegenwärtige Verhältnisse unseres Staates mit ihm und Montenegro nicht eingeweiht bin, so kann ich nicht unterlassen, Euerer Excellenz um die angemessenen Werhaltungsbeehle hiermit zu bitten, damit ich zeitlich genug die betreffende Geistlichkeit davon in Kenntniss setzen kann“.

² . . . „so wie auch in der That einer Ausübung geistlicher Functionen unter strengster Verantwortlichkeit unserer Curatgeistlichkeit, absolut nicht statt gegeben werden kann“.

jemu drugomu mjestu Boke Kotorske izvan Kotora. Zato svojijem presidijalnijem otpisom 21. oktobra i. g. br. $\frac{2073.}{p}$ upravljelijem Rajačiću u Šibeniku, raširi svoju zabranu na sva rečena mjesta i zamoli Rajačića da pošalje naputak sličan prijašnjemu u Dubrovnik i u sva mjesta Boke izvan Kotora.¹

Ali Rajačić, koji je predviđao sve želje vladine, bio je već izdao rečene naputke u Dubrovniku i po Boči, prije no što mu to naredi guverner, što više bio je istu zabranu priopćio i parohu u Zadru, ma i da poslije guverner nije zahtijevao ovo posljednje i odgovori mu: „Već pri prvom visokom otpisu . . . upotrebio sam opreznost da podijelim zgodne naredbe za postupanje ne samo protoprezviteru Kotorskom, nego i provikaru za Boku, parohu u Dubrovniku i onomu u Zadru.“²

* * *

Iza ovijeh priprema političke i erkovne vlasti vidimo, što se dogodilo pri dolasku Petra II. Petrovića u Dalmaciju. O tome nas obavješćuju dva izvještaja, koja su poslali vladici Rajačiću iguman manastira Savine, Makarije Grušić 26. novembra 1833 i protoprezviter kotorski Jakob Popović 30. novembra i. g. Ova je dva izvješća izdao na svijet pok. Ml. Crnogorčević.

Vladika Rade zaustavi se najprije u Dubrovniku, po svoj prilici 24. ili 25. novembra. Tu bješe parohom Nikolajević sve do 1858. godine; po zapremi Bosne otiđe u Sarajevo kao pomoćnik mitropolite Kosanovića a napokon postane ondje mitropolitom, gdje je i umro u dubokoj starosti. Po izvještaju kotorskoga protoprezvitera, Nikolajević se ne usudi pohoditi Petra II.

Iz Dubrovnika pođe vladika Rade u Portorose, gdje stiže u deset sahata prije podne u nedjelju 26. novembra. Otuda pođe u manastir Savinu isti dan, gdje stiže u podne a jedan sahat poslije otiđe u Kotor, gdje ostade u ponedjenik 27. i utornik 28. novembra a u srijedu pođe u Crnu Goru.

¹ „Das Verboth . . . auch dahin zu richten“. To znači: upraviti zabranu i onamo.

² „Schon bei dem ersten hohen Erlass . . . habe ich die Vorsicht gebraucht nicht allein dem Erzpriester und Pfarrer zu Cattaro, sondern auch dem Pfarrer von Zara die angemessenen Verhaltensbefehle . . . zu ertheilen“.

Zanimivo je vidjeti iz izvještaja Popovićeve, kako je vladika Rade bio odjeven, kad se prikazao u Savinu. Bio je u dugačkoj gornjoj haljini s bijelom postavom; haljina mu je bila od crvene kadife. Nju su u ono doba nosili i svjetovnjaci, te im je po svome stanju bila finja ili prostija, jedne ili druge boje. Nije imao donje haljine, kao što bi bio morao svećenik. Imao je na sebi dugačke gaće (pantalone) pepeljaste svite; čizme na nogama; o vratu krst okružen rubinima ili diomantima, koji je visio o zlatnoj kolajni a ispod njega panadiju (golfiju) t. j. svetu ikonu opkoljenu kamenjem a na njoj kruna s diomantima,¹ koja je visila o drugoj kolajni; na glavi mu je bio šešir sa zlatnim „*klaslama*“ a ispod klobuka crna svećenička kapica. Nije imao štapa kao vladika, nego je stupao spuštenih ruku.

* * *

Vladika Rade dođe iz Rosa ladom u Savinu zajedno s lučkijem deputatom (činovnikom) oko podne, kako smo već kazali. U Savini ga kaluđeri ne pričekaju nikakvom svečanosti, jer niti su zvonili, niti su „*lubardali*“, niti su otvorili crkvu. Petar uljeze u manastir i ostade u ćeliji oko pô sahata i tu popi kavu. Zatijem zatraži da mu otvore crkvu, uljeze u nju i darova tri zlatna dukata; drugo se Petar nije usudio, jer je vidio, da se iguman oštro pokazao, tako dajbudi sam iguman izvještuje.

Zatijem istom ladom pode Petar zajedno s Milakovićem u Kotor, gdje stiže u 4 i pô po podne. U Kotoru je između pravoslavnijeh, koji su stranom bili Crnogoreci, bilo nastalo veliko uzrujanje protiv paroha i vlade a nadasve paroha, jer se doznalo da je vlada bila zabranila crkvu vladici Radi i da će paroh vršiti naredbu vladinu: nu vladici ne pode na susret nego samo malo građana a to bjehu Lubardić, njegov zet Matej Netović i Nikola Ognjenović. Petar ostade na konaku kod Lubardića. Mnogi u Kotoru uzrujani protiv paroha kazivahu, da on ima da sluša narod, koji ga plaća, a ne vladu. Stranka, koja je željela da Petar služi u crkvi, a nju su vodili Lubar-

¹ Izvještaj Grušićev.

dić, Netović i drugi, htjela je da Petar ostane do nedjelje u Kotoru. Više stotina Crnogoraca stiže u Kotor, da vidi Petra. Ali bi dopušteno samo šestorici da uljezu u grad.

U ponedjenik Petar pođe u posjet u političkoga komesara, u vojničkog zapovjednika i u katoličkoga biskupa, koji mu sutra dan odvratiše posjetu a biskup mu posla na dar voća ili slatkoga. Gdje koji pop i građanin, ne samo pravoslavni, nego i katolici, dođoše Petru II. u posjetu iz Kotora i iz drugih strana Boke. Paroh kotorski Popović razgovarao se s okružnim komesarom povjerljivo o Petru i tužio se u svom izvješću na dugo vladici na vjernike, da su protiv njega što sluša vladu. Uzrujanost i napetost trajаше još, kad u srijedu Petar II. pođe na Cetinje.

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

X.

1. Ако срећа игда на свијету чини велике људи, то се збива при дипломатском углављивању, које свијет, стара добричина, неправо сматра посљедицом мудрог оправљања, лукаво баченијех и прихваћенијех ријечи, а баш и смишљенијех лажи. Управ прилике долазе саме по себи, а знати се њима окористити, није толико велика заслуга, како се мисли, јер би било големо живинство не опазити их.

Н. Сантамариа.

2. Често вјежбајте тијело и забављајте се, ако желите да будете здрави.

С милес.

3. Нек све забаве буду мужевне и незазорне.

Вашингтон.

4. Људи, који раде, немају кад да плачу.

Бајрон.

5. Пустите да жалост говори; жалост, која мучи, бијесни у срцу док га скрши.

Шекспир.

ХЕНРИК ИБСЕН.

Др. ТОРКВАТО. * * *

(2)

Након три наведене драме, Ибсен је био умукао за два-наест година. *Brand* и *Peer Gynt* спадају у год. 1864. Од год. 1864. до 1877. даде се на проучавање идеја : Мила, Штрауса, Ренана, Тена, Спенсера и Дарвина. Али нова култура не преобрази стару памет. Под новијем симболима и новијем идејама открива се стари пјесник, опажа се пријашњи човјек. *Solness*, у хомонимној драми, подсјећа те на Бранда; *Rossmere* у *Rosmersholmu* на Јулијана Апостату. За младијех дана *Solness* је подизао храмове за богољубне душе; али свијет није довољно цијенио његов рад. Видећи се занемарен, окани се оваковог посла; и стаде градити малене куће за сиромашне обитељи, мила склоништа мира и починка. И ако му је овај труд стекао похвала, ипак је остао ненаграђен и без помоћи са стране публике. Освједочивши се о своме неуспјеху, и цијенећи да је постао бескористан себи и другима, попне се на високи торањ, што га је био подигао у сврху да људе приближи небу, и одатле се строваљује у поноре. Уздигнувши се, *Solness* је нашао само смрт.

Овако и Росмер. И Росмер је такођер утописта. Ако се је *Solness* трудио око преустројења данашњег друштва, Росмер настоји преобличити самога себе; али, као што онај налази запрека своме предузећу код друштва, тако их овај налази код себе самога. Привезан идејама, осјећајима, старијем традицијама, он и ако осјећа потребу да се преустроји, нема ипак довољно снаге да дође до успјеха. Његов је сан јасан, али му је воља слаба. Он види зору, али јој не зна поћи у сусрет, па ни онда када му у помоћ долази, из небулозних крајева, другарица његовог духа, *Rebeka West*. Ребека је дје-

вица одважна и полетна, кћерка љубави и слободе, створење разума, искуства и осјећаја. Али ни она није успјела обратити Росмера; и њезина је повјест она Росмера, повјест двају ових виших духова, који, настојећи се ослободити вјерских и моралних традиција кршћанства, замећу борбу против друштва и доспијевају очајно: двоструким самоубојством. Рекао бих да је циљ Ибсенових лица одступити у часу када би највише морале радити за побједу својих идеја.

На исти начин у Ступовима друштва ишчезава *Bernik*, иза исповијести својих гријеха, док би морао, а да буде досљедан својој прошлости и амбијенту у ком живи, борити се и даље.

Људима су сличне и жене: та ето Норе и Хеде Габлер. У Кући лутке, обитељски конфликт не темељи се на каквој чињеници, већ на процјени једне чињенице. Када се је Нора сјетила, да муж, а с мужем и закон, не дају једном њезином добром дјелу ону вриједност, коју она замишља; када, пригодном просуде о ономе дјелу, она опажа битну разлику не само карактера већ и морала између себе и мужа — она бјежи. Нетом се драма почела развијати, Нора окреће леђа домаћем крову, дјечи, публици; и на овај начин писац нам настоји представити: да не може постојати женидбени вез без савршеног склада духова једне и друге стране. Је ли нам писац то доказао? Из цијеле драме ово не избија. Ако Нора бјежи, Хеда Габлер се убија. И ово је права грјехота; јер је мало ориса изашло из главе једног умјетника тако савршених као ова жртва бујне Ибсенове маште. Хеда Габлер је красна и фатална жена, мистеријозан и жесток дух. Она не расправља: суди; не вријеђа нити се брани: презире; не приповиједа своје боли, не исповиједа своја разочарања: жртвује им се. Сан њезине младости, племенити осјећаји, сјај и снага, разбијају се пред једним простим заручником, кога прима без просвјета, мјеште генијалног човјека, кога је узалуд љубила и коме би била посветила своју љепоту и своје срце. И онај дан, када се срела са генијалним човјеком, за задњи пут, она се упропастила. Шта њима двојици остаје, раздијељени за увијек, једна одијељена од мужа, други од просте жене, шта им остаје ако не идеални вез смрти? И

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

збиља након што је пружи́ла миљенику своје маште и свога срца револвер да се усмрти, усмрћује се и она, носећа, уништујући на тај начин и плод своје женидбене дужности, рушећи једним хицем прошлост и будућност, сне и реалност. Дивна лирска фантазија, која гријеши у томе, јер створена, да утврди једну тезу, која не постоји: тезу људске импотенције достигнути љепоту — коју је с већом енергијом Хеда иначе могла постићи, не заручујући се с онаким човјеком.

Не мислим потанко анализовати поједине Ибсенове драме, али ћу опазити, да на Ибсеновој позорници фали главно, фали баш драма, — фали онај драматски контраст међу појединијем лицима, без којег не постоји драма. Ибсенова су лица без икакве енергије; када би акција морала баш започети, остају парализоване, или доспијевају самоубојством. И збиља. Ко је присилио Хеду Габлер да пристане уз онакова човјека? Ко је довео Росмера до самоубијства? Требало је мало више воље и енергије, да се тому избјегне. Погрјешка Ибсенове позорнице састоји и у споропорици између драматске катастрофе и главнога узрока исте. Писац започиње борбу Кантовијем императивом, а завршује Шопенхауеровом инакцијом. „Знаност и инакција, вели Шопенхауер, задњи су стадији људскога духа“. Управо као код Ибсеновијех драматскијех протагониста. Ибсенов свијет није ни мало драматичан. Аутор, који нам се приказује под разнијем именима, настоји схватити друштво; он је пронашао, да се данашње друштво темељи на амбицији, интересу и хипокризији. „Ја ћу саградити нову зграду, која ће друштво спасити“, вели Солнес. Али, како ће Ибсен зграду подигнути, без потребна материјала, да се новом друштву поставе добри темељи? Он је испитао цијелу еволуцију прошлости и садашњости људског духа; и нашао је све болесно, уздрмано и слабо. На оваковој негацији може ли се подигнути драма? Дужност је правило људског дјеловања, састављено од разнијех попримљенијех идеја, вјерског, филозофског и политичког осјећаја. Забацивши сваку вјеру, филозофију и политику, какова се дужност из таквијех рушевина може препородити? У једном писму управљеном Брандесу Ибсен вели: „Нове идеје траже новијех експресија. Слобода, једнакост и братство, данас немају смисла. Данас

се мора постигнути револуција људског духа. Треба жаловати човјека. Друштвена солидарност квари друштво, она му отимље слободно; човјек се мора развијати у самоћи, а не у бујици свијета“.

Сличан егоизам, песимизам и филозофска тенденција не могу препородити данашње друштво. Наука, која је приправила францеску револуцију, темељила се такођер на негацији, али се није односила на цијели људски живот. Са њенијех рушевина сванула је ипак нова зора: — зора новог свијета. Енциклопедија борила се је проти традицији, одузела јој сваки углед; али је истодобно уздигла други принцип: разум. *Voltaire*, саркастичним својим тоном; *Montesquieu*, историјским апаратом; *Diderot*, вулканским провалама; *Rousseau*, одважном својом смионости; — борили су се проти старим друштвеним установама; настојали су одстранити деспотизам, а нипошто уништити цијело друштво, као што би хтио Ибсен новим опћим потопом. Ибсенова су дјела антисоцијална, као никаква друга у свјетској књижевности. То су дјела осамљеника, који је настојао мане и боли појединаца пренијети на цијело људство. Ибсен је напросто дегенеративан таленат, тврди Нордау. На лађи се налази љешина — пише Ибсен своме пријатељу. Љешина, у пјесниковој машти, приказује наше друштво. Ово је болесно, парализовано, треба му брзо помоћи. А како му помоћи? У ту сврху он замишља и ствара драму друштвених лажи (Ступови друштва), драму вјерске савјести (*Rosmersholm*), обитељску драму (Кућа лутке), политичку драму (Непријатељ народа), драму прељупства (Дивљу патку).

Ова задња драма сматра се Ибсеновим ремек-дјелом. Под именом ремек-дјела, говорећи о Ибсеновој радњи, читатељ би се преварио, кад би мислио, да драму норвешког писца мислимо успоредити, или уврстити у број ових сјајних књижевних манифестација, у којима људски ум, кроз разне размаке времена, утврђује своју снагу и перманентну жилавост. Образованом се читатељу, говорећ о драматским ремек-дјелима, у памети редају сјене краља Едипа, Хамлета, Цида, Мизантропа, Андромахе, Заире, Валенштајна, Фигаро, Хернани, Лукреција и Цирана; пред оваковим сјенама и драматским

продуктима ишчезава драма норвешког писца и читатељ остаје разочаран. Крило генија није високо подигло Музу скандинавског писца. У XVII. и XVIII. вијеку Волтер, *le Roi Voltaire*, био је „*poeta laureatus*“ просвијетљенијех народа. Првом половином прошлог вијека књижевно првенство припадало је Гете-у; двадесет година по његовој смрти, уз одобравање цијелог књижевног свијета разнијех народа, и малену опреку германске расе, краљем би проглашен Виктор Иго. Од неколико времена опажа се са разнијех страна нека реакција у прилог Хенрику Ибсену. И збиља, године 1898, седамдесета обљетница Ибсенова живота била је прослављена некијем заносом не само у његовој домовини, већ и по осталијем главнијем средиштима свјетске културе. Стари пјесник, који је отраг 40 година био присиљен удаљити се од своје домовине, да избјегне клеветам својијех суграђана, уживао је, видећи, гдје га они једнако чaste попут осталијех народа. Је ли Ибсен то заслужио? Одговарам негативно.

Ибсенова теорија ни с морално-умјетничког вида није оправдана. Згодно је опазио талијански критичар: „L' atteggiamento artistico di Enrico Ibsen di fronte alla società moderna non pare coraggioso moralmente, nè bello artisticamente. L' uomo che volta le spalle, che arriccia il naso, che non sa mostrare che nausea e disgusto di fronte alla corruzione, alla sventura, alla rovina, alla morte, non mi pare che compia un così alto ufficio civile da meritare gl' incensi e le palme. Il moralista, l' educatore, il rinnovatore, come Ibsen è proclamato dai suoi fedeli, ha un altro atteggiamento“. То значи: Умјетничко понашање Енрика Ибсена прама модерном друштву не чини се срчано у моралном смислу, нити лијепо с умјетничког вида. Човјек, који окреће леђа, који се мрди, који се не умије него гадити и грштати на поквареност, несрећу, расап и смрт, не врши, чини ми се, тако узвишену грађанску службу, да би заслужио тајан и вијенац. Другачије се понаша моралиста, одгојитељ, обновилац, како Ибсена прогласују његови вјерници.

Мало је писаца, којима би се могле замјерити онаке контрадикције и парадокси као Ибсену; ако се данас преко њих прелази и Ибсеново се име неким заносом помиње, треба захва-лити модерној секцесији и декаденси озбиљних и великих идеја.

ERUPCIJA VEZUVA.

Aprila 1906.

Prof. Dr. G. De Lorenzo.

(kraj)

Takova je, u kratkim potezima, bila i jest ova erupcija Vezuva, slična tisući drugih istoga i drugih vulkana zemlje, analogna onijem te su se zbile na mjesecu, i ne drugačija, porijeklom i finalnošću, od velikih konflagracija sunca i drugih nebeskih tjelesa. Ovo je njen znanstveni vid, koji sam žlje i gore ocrtao. Ali ona ima još i umjetnički vid, koji nam pruža čista kontemplacija grandioznog razornog fenomena, koji da naslikam moje sile nijesu ravne. Ali srčom Vezuv je od ove strane imao jednom za vazda opis svojih velikih eruptivnih pojava, nedostiživo, besmrtno fiksovan u „*La Ginestra*“ Leopardi-a. Nadčovječni pjesnik, koji je svoje posljednje godine proživio na podanku Vezuva, prikazao mu je oblike, pojave i duboko prirodno značenje načinom tako uzvišenijem i savršenijem, da mu nema premca ni u kojoj drugoj poeziji, kojeg mu drago naroda ili dobi, pa ni u prvoj pithionskoj Pindara, toliko je tačan znanstveni opis, tako moćan umjetnički prikaz, tako dubok filozofski pogled. Hoteći danas opisati sadašnju erupciju, ne može se nego ponoviti te stihove, koji su kao u mramor uklesani. Čujte ih :

Così d' alto piombando,
Dall' utero tonante
Scagliata al ciel profondo,
Di ceneri, di pomici e di sassi
Notte e ruina, infusa
Di bollenti ruscelli,
O pel montano fianco
Furiosa tra l' erba
Di liquefatti massi

E di metalli e d' infocata arena,
 Scendendo immensa piena,
 Le cittadi che il mar là su l' estremo
 Lido aspergea, confuse
 E infranse e ricoperse
 In pochi istanti.¹

U ovo petnaest stihova urezan je kao u jedan dragulj cijeli prizor erupcije kao što je ova, s njenijem pojavima i s njenijem posljedicama: eksplozije fragmentarnog materijala iz završnog kratera, tutnjava i grmljavina, vruća voda, ražareni pijesak, lava, zabuna, pad kuća i pokop gradova. A poslije ovoga razvija se druga slika, ona koju smo imali i imamo pred očima i koja nam suzama kvasi trepavice: seljak, koji bježi daleko od svoje mile razorene zemlje :

E il villanello intento
 Ai vigneti che a stento in questi campi
 Nutre la morta zolla e incenerita,
 Ancor leva lo sguardo
 Sospettoso alla vetta
 Fatal, che nulla mai fatta più mite
 Ancor siede tremenda, ancor minaccia
 A lui strage ed ai figli ed agli averi
 Lor poverelli. E spesso
 Il meschino in sul tetto
 Dell' ostel villereccio, alla vagante
 Aura giacendo tutta notte insonne,
 E balzando più volte, esplora il corso
 Del temuto bollor che si riversa
 Dall' inesausto grembo
 Sull' arenoso dorso, a cui riluce
 Di Capri la marina
 E di Napoli il porto e Mergellina.
 E se appressar lo vede, o se nel cupo
 Del domestico pozzo ode mai l' acqua
 Fervendo gorgogliar, desta i figliuoli,
 Desta la moglie in fretta, e via, con quanto

¹ Tako ljosnuvši iz visoka, zavitljana nebu pod oblake iz grmeće utrobe, noć i ruševina od pepela, plutaca i kamenja, napojena vrelijem potocima, ili niz planinski bok bijesna među travom slazeći neizmijerna naplav rastopljenih masa i rudâ i ražarenog pijeska, gradove, te onamo na krajnjem žalu zapljuskivaše more, zamrsi, razori i pokri u malo časaka.

Di lor cose rapir posson, fuggendo,
 Vede lontan l' usato
 Suo nido, e il picciol campo,
 Che gli fu dalla fame unico schermo,
 Preda al flutto rovente,
 Che crepitando giunge, e inesorato
 Durabilmente sopra quei si spiega.¹

A od ovog prizora bijede i intimne boli, koji posljednja dva stiha zatvaraju istim kamenim veličanstvom lave, dolazi se napokon do jedine utjehe, te možemo dati sebi pod ovijem bičem tlačiteljem: do resignacije, simbolizovane u mirisnoj žutilovki:

Ma più saggia, ma tanto
 Meno inferma dell' uom, quanto le frali
 Tue stirpi non credesti
 O dal fato o da te fatte immortali!²

Ovakove resignacije, osim u žutilovci, vidio sam u ovoj erupciji još gdje koji drugi vrlo plemenit primjer. Ne govorim o ljudima, među kojijem su, na primjer, bili dostojni divljenja hrabri karabinijeri, koji ostaše svi spokojni i nepomični na svojim mjestima, već o prijateljima ljudi, o psima. Na bijednijem spolnijem stepenicama opustjelijeh koliba, na praznijem pragovima ostavljenijeh kuća vidahu se tamo i amo šćućureni, pokriveni pepelom, razni psi, maleni kućići ili veliki ovčari, koji se, pošto izgubiše gospodare u noći užasa, bijahu povukli pred kuće i tu, nepomični, mirni, resignovani, čekahu možebit svršetak.

¹ Seljak zabavljen oko vinogradâ, koje u ovijem poljima jedva hrani mrtva i u pepeo pretvorena gruda, još diže podozrivi pogled put kobnoga vrha, koji, ma i da je postao blaži, još stoji strašan, još prijeti pogibijom njemu i djeci i njihovom siromašnom imetku. I često jadnik ležeći na otvorenu u nemirnu vazduhu na krovu seljačke kolibe svu noć ne spavajući, i skaćući više puta, ispituje tijek strašne rastopine koja se slijeva iz neiscrpenog njedra na pješčani bok, kojemu odsijeva obala Capri-a i napuljska luka i Mergellina. I ako je vidi da se primiće, ili ako u tmuši domaćeg zdenca čuje da voda vrijući klokoće, budi djecu, budi ženu naglo, i bježeći s onijem što mogu ugrabiti od svojijeh stvari, u daljini vidi svoje običajno gnijezdo, i maleno polje, koje mu bijaše jedina obrana od gladi, plijenom usijanog vala, koji prskajući stiže i neumoljiv se trajno poviše njih stere.

² Ali toliko mudrija, toliko manje nemoćna od čovjeka, koliko svoje prolazne sojeve nijesi držala sudbinom ili sobom obesmrćene!

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

A za mnoge od njih, kao za njihove pretke, čiji su oblici sada u muzeju Pompeja, smrt dode: smrt, koja sada davi biljke i životinje, ljude i stvari. Ali ova smrt, to se već zna, nije svršetak, već prost bolan prijelaz u druge oblike, biljaka, životinja, ljudi i stvari, jer do mjesec, do godinu, dvije, tri, pet, deset, pedeset godina, redom će zemlje pokrivene pepelom, lapilima, drozgama i lavom, opet pustiti biljke, hraniti životinje, davati ljudima život i bogatstvo: sadašnja će se erupcija zaboraviti, ili će ostati kao historijska uspomena, dok druga ne dode da joj oživi spomen: i tako u beskrajnom hodu vječne budućnosti.

Sad nam Vezuv prikazuje isti strašni pogled, kojijem dr-
žaše da ga vidi veliki sin ove zemlje, Giordano Bruno, kad ga
kao mladićak posmatraše s vrha brda Cicala, na svojoj lijepoj
rodnoj Noli, te je sada također zagušena pepelom :

Vitreis tunc versus ocellis

Prospectans formam informem, relegensque figuram
Furvi dumtaxat cumuli: dorso ille repando,
Dixi, ille incurvus dentato tergore, coelum
Contiguum findens? toto discrimine mundi
Hinc abstans, fumo turpisque umbrante, nec ullis
Muneribus pollens, nec enim sunt poma nec uvae,
Nec dulces illi ficus: caret arbore et hortis,
Obsenus, tetricus, tristis, trux, vilis, avarus.¹

Ali do koju godinu, preporoden, on će se opet pojaviti
kakav je bio prije nedjelju dana i kakva ga isti Bruno u istinu
vidje sa svojih podanaka:

Ergo ubi adesse datum est illic, propiusque tueri
Vesuvium Baccho celebrem, multoque superbum
Arbusto, ubertim e ramis pendentibus uvibus,
Fructibus omnigenis.²

¹ Gledajući tada jasnijem očima nezgrapni oblik, promišljajući naime o prilici mračne gromade, rekoh: zar ona uzvinutijem hrbatom, svinuta zupčastijem ledima, cijepa susjedno nebo? Daleko odavle za čitav svijet, *grdna tamnijem dimom*, bez ikojih darova, jer tu nema ni jabukâ, ni grožda, ni slatkijeh smokava: nema ni stabala ni gradina, tamna, nemila, žalosna, mrka, nevrjedna i škrtâ.

² Sad se dakle tu može pristupiti i gledati izbliže Vezuv glasovit vinom, donosan mnogijem stablom, groždem te obilato visi o granama, svakojakim voćem.

Ova relativnost svijeh stvari, u prostoru i u vremenu, fundamentalan je zakon prirode, kojem je podložna i sadašnja erupcija Vezuva i Vezuv sâm; koji će, kao što se rodio i živi, tako i umrijeti, poput svake prirodne stvari, žive i smrtne.

I kao svaka druga prirodna stvar, vulkanski nam oganj neprestano meće pod oči ovo stanje prolaznosti, promjenjivosti, kojem je podložen cijeli svemir. Od ognjenijeh fragmentarnijeh materijala, te siplju smrti i žalost a poslije davaju, kad postanu vegetalna zemlja, bujan život; do lavâ, te od ognja postaju kamen, i to grobni kamen, a zatim se od ovoga promeću u okrepljivo vino i u krv i misao: sve nam izrazuje moćnijem metrom proces kombinacije i disolucije prirode.

Radi ove njegove očevidne, vječne nestalnosti, oganj baš izabraše gotovo kao simbol svijeta dva uzvišena uma šestoga vijeka prije Hrista: Gotamo, veliki indijski mudrac, i Heraklit, njegov veliki grčki savremenik. »Ima, vi braćo«, rečeno je u 28. besjedi *Majjhimanikâyo*-a, »vremenâ,¹ kad vanjski ognjevi pobijesne, kad prožderu selo, prožderu grad, prožderu regijon, prožderu kraj, prožderu zemlje i kraljestva, u kojijem oni uzimlju polja i livade, šume i gajeve i cvijetne poljane i ugase se samo kad sve izgori. Ima, vi braćo, vremenâ u kojijem perom, perušinom treba piriti oganj. Ovome vanjskome ognju te je tako golem, prolaznost dakle dođe, vi braćo, da se pokaže; dođe da se pokaže, da je i on podvrgnut zakonima uništenja, raspadnuća, promjene: a od ovoga tijela ovdje, te je visoko manje od osam pedalja, proizvoda žede za egzistencijom, od njega bi možda zar vrijedilo ‚Ja‘ ili ‚Moj‘ ili ‚Jesam‘? U istinu prije vrijedi ‚Ništa nije njegovo‘.« A kao odjek ovijem uzvišenijem riječima te zveče na Gangu odgovara na Sredozemnom duboki glas Heraklitov: »Svijet, isti svijeh, ne stvori nikakav bog ni čovjek: već bi uvijek i biće, oganj uvijek živ, sad zapaljen sad ugašen.«

¹ Ovo su sve ideje poganskog Buddhizma. — Op. uredn. Srđa.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ОЦЈЕНЕ И ПРИКАЗИ. — OCJENE I PRIKAZI.

Nekoliko dubrovačkih pokladnijeh pjesama iz XVI. vijeka. Za štampu priredio Petar M. Kolendić. U Dubrovniku 1906.

Literarni istoričari naši sretali su se, u zadnje vrijeme, češće sa radovima ovog mladog i neobično marljivog Dubrovčanina. On je i lanjske godine, izdajući tri, do tada nepoznate, pjesme Mavra Vetranića riješio i, jedno književno pitanje u dubrovačkoj književnosti i što je glavno, riješio ga je dobro i potpuno. Pred kraj iste godine pisao je u „Srdu“ o prvom izdanju Gundulićeva Osmana i s uspjehom je ispravljao ona kriva prebacivanja Jevti Popoviću. Ove godine izdao je, u društvu sa simpatičnim Josipom Nadijem, talijanski spis Franja Apendinija: »Ratovanje oko Dubrovnika godine 1806.« Čitav mu rad karakteriše solidnost materijala, upućenost u rukopise, velika marljivost i stručna sprema, sve sami atributi, koji jednome mladome radniku moraju da služe na čast.

Ova knjižica sa naslovom, koji smo gore ispisali, ima dosta svojih dobrih strana. Ono nekoliko, sedam na broj, pokladnijeh pjesama karakteristične su i vrlo zgodne za ilustraciju ondašnjih dubrovačkih prilika i običaja. Njima je ujedno dopunjeno, ili bolje reći, ispravljeno ranije mišljenje, da u Dubrovniku nije bilo razuzdanih i providnih pjesama, ili da su dubrovačke maskerate i pokladne pjesme bile mnogo učtivije i nevinije od talijanskih. Ali, sumnje nema, one nijesu uvedene u Dubrovnik, da bi, kao i u Firenci, patriciji dubrovački skrenuli narodu pažnju s političkih stvari „i u njeku ruku prisilili narod, da kod zabava i igranaka zabaci svako uplitanje u državna pitanja“. Ta je tvrdnja g. Kolendića možda smjela i neosnovana.

Mala dubrovačka republika imala je možda nekih dubokih državnih pitanja, za koja narod nije smio znati; ali relativno u njoj nije bilo silnih tirana i imperatora, koji bi morali da daju narodu *panem et circenses*, da ne gleda i ne pamti njihova nedjela. Ja mislim, da su ove pokladne igre i pjesme presadene u Dubrovnik iz Italije isto onako, kao i ostale književne vrste, a da su ih Dubrovčani toliko zavolili, tome je uzrok, bez sumnje, u njihovom pikantnom sadržaju i u dopadljivom iznašnju njihovom. Oni, koji su uživali u gdjekad i suviše drastičnoj šali svojih komičara, i koji su se veselili „novelama“ i raspuštenijim šalama, morali su uživati u ovoj novoj vrsti poezije, koja je mogla da ima naročitih čari za njih. A kad su u tim šalama mogla da učestvuju i svještena lica, to se vidi, da je to kod nas bilo nešto opšte i bez zadnjih misli.

Ali, ima jedna stvar, koju sam u ovom prikazu htio naročito istaknuti. Izgleda, da je g. Kolendić uvjeren, da su ženske uloge igrali u Dubrovniku uvijek samo muški, a to ja držim, da je neosnovano. Mi doduše nemamo gotovo nikakvih vijesti o pozorištu, o načinu igranja pozorišnih komada, o pozorišnim licima, pa ipak iz dvije bilješke ja stvaram sud, da su, bar u XVI. vijeku, i ženske igrale. A eto po čem to zaključujem. U jednoj komediji Marina Držića veli se: »Ovo su Garcarija! Čula sam, da ovizieh poklada ti vlasteli čine jednu liepu večeru i da će se po večeri izmrčiti i vele da će i žene izmrčiti, ter se će izmrčeni svi pak u kolo uhiniti.« A drugo jedna osoba na to primjećuje: „Kako će moći one vladike trpjet, da ih mrčenieh gledaju“. Stvar je jasna; muški su se maskarali, jer to se misli valjda pod onim „izmrčiti“, i ženske s njima. Kakva bi smisla imalo, da se ženske mrče, kao i muški, da nijesu učestvovala s njima u igri i predstavljanju? Zašto bi ženske imale da se maskaraju, i drugi da se tome onako čude, kad bi samo išle u jedno obično kolo? A da su one u kolu igrale, i to sa muškima zajedno, znamo i iz jedne zabrane spljetskog arhibiskupa Andrije Kornelija, koja je izišla 1535. godine. Tamo se veli: »Insuper clericis, sacerdotibus et quibus cunque personis ecclesiasticis... mandamus, quatenus in virtute sanctae obediendae et sub poena unius ducati pro qualibet vice toties

quoties se personaliter transvestitos seu mascheratos, histriones, bufones, quacumque occasione exhibeant, in choreis laicorum, vel etiam clericorum publice cum mulieribus non saltent vel chorizent, nisi essent consanguinei vel affines.«*

Ta je zabrana, kao što se vidi, stroga zbog javnosti i naročito se ističe ono *cum mulieribus*. Kakve su to žene bile, da li plemićke ili pućanke, da li čestite ili ne, da li djevojke ili žene, na sve se to ne da odgovoriti iz jedinog i dovoljnog razloga, jer o tom ne znamo ništa više. Jedino bih imao da primjetim još ovo: ja ne mogu da predstavim sebi, da je, recimo, Gundulićevu Dubravku predstavljao jedan muški, nekako mi to izgleda i suviše neobično i teško da vjerujem, a to tim više stoga, što u toj ulozi nema uprav ništa, čega bi se imala da zastidi i najčednija djevojka. One dvije bilješke govore dosta jasno, da su ženske javno igrale s muškima i da su se i mrčile. Prema tome je potpuno ispravan sud, da su one sigurno učestvovala i u pozorišnim komadima, jer od ovakih igara sa maskaranim recitatorima, pa do pozorišnih predstava, samo je jedan skok, i to ne velik i ne neprirodan skok, koji su dubrovačke vladike, a mlade osobito, mogle lako učiniti.

Vladimir Ćorović.

* S. Ljubić: Prilog Jagićevoj razpravi „o gradi za Slovinsku narodnu poeziju“, Rad XL, str. 140.

БИЉЕШКЕ. — БИЉЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ I УМЈЕТНОСТ.

Nov hrvatski dramati. U posljednjoj svesci „Savremenika“ izašao je dramati u četiri čina „*Prokletstvo*“ od A. Milčinović i M. Ogrizović. Radnja se događa u 14. vijeku, kraj Zagreba. Protagonista je čovjek koji u svom idealizmu i reformatorskom djelovanju dolazi u sukob sa svojim vremenom i propada.

Debut srpske umjetnice. Nedavno je na operi u Münchenu za prvi put stupila na pozornicu srpskinja g.đica *Mira Korošecova*. Pjevala je Santuzzu u „*Cavalleria Rusticana*“. Pjevanje srpske umjetnice zanjelo je strogu publiku, a kritika dnevnika „*Münchner Neueste Nachrichten*“ izrazila se o njoj vrlo povoljno, tako da se g.đici Korošecovoj može proreći naj sjajnija budućnost u umjetničkoj karijeri. Vrlo umjetnica rodom je iz Siska, a muzičko obrazovanje dovršila je u bečkom Konservatoriju.

Spomenici. Grobnica Karla Velikoga. Dne 17. o. m. otvorena je, po želji njemačkoga cara, u katedrali u Čahu (Aachen) dragocjena grobna škrinja, u kojoj od trinaestog vijeka počivaju ostaci Karla Velikoga. Škrinja je otvorena sada već po šesti put u svrhu proučavanja dragocenijih grimiznijih tkanina, u kojijem se nalaze careve

kosti. Pri otvoru bili su nazočni: nadbiskup, politički predstavnik, gradski načelnik i Dr. Lessing.

Car Karlo Veliki umre 814. godine i sahranjen je u kripti pomenute katedrale u rimskom mramornom sarkofagu, te predstavlja otmicu Prozerpininu. Car je u grobu sjedao na prijestolju s insignijama carske vlasti i s evanđeljem na koljenima. Poslije je grobnica zasuta, da je ne bi našli Normani, koji su harali po Njemačkoj. Car Oto III. 1000. godine prodrije u kriptu i nađe kosti Karlove onako, kako su sahranjene. Car Fridrik II. trinaestoga vijeka izvadi kosti iz sarkofaga i postavi ih u raku u glavnu ladu katedrale, gdje su i sada. Ta je raka ili škrinja od pozlaćena srebra i urešena je skulpturama, dragijem kamenjem i emaljima. Sarkofag bili su Francezi početkom XIX. vijeka poslali u Pariz, pak ga poslije povratili. Ali već 1843. godine otvoriše iz nova raku i liječnici nadoše, da je Karlo V. bio uprav gorostasne veličine, kako ga opisuju sredovječne hroniste. Samo što mu se lubanja ne nalazi u raci, nego u glavi jedne biste (poprsja) postavljene u istoj erkvi. Sada raku otvoriše da se fotografiju one tkanine. Kako je pripovjedio Dr. Lessing, upravitelj berlinskog muzeja industrijalnijeh umjetnosti, od svile su obje dragocjene tkanine, u koje su zamo-

tane kosti Karlove. Jedna je bizantske izradbe XII. ili XIII. vijeka; ima risariju na kolutiće a u sredini je bogato opravljen slon, ima natpis novogrčki i ime umjetnika. Druga je tkanina vjerojatno palermijska rada, bogato nakićena pticama, koje lepršaju, drugim pticama i zečevima. Boje su se sačuvale još mnogo živahne.

NAUKA.

Filologija. *Južnoslovenski. U nj. Sūtradān.* Dobro poznati filolog prof. Jovan Živanović raspravlja u „Branckovu Kolu“ (br. 24 i 25) o ortografiji gore ispisanih riječi, te zaključuje da ne valja pisati *Jugosloveni, jugoslovenski* već *južni Sloveni, južnoslovenski*. Dalje razlaže prof. Živanović, da između prijedlogā *u, za, na* i sl. i akuzativa *nj (njega)* nema mjesta crtici, dakle da ne valja pisati *u-nj, za-nj*, već ili *u nj, za nj, na nj*, ili, još bolje, *ūnj, zānj, nānj*. Napokon ne valja pisati *sutra-dan* već *sutradan*, bez crtice, jer je ovo nedovršen kompozit, koji je postao adverbom.

Zoologija. *Ukrštavanje lava i tigra.* Već od početka prošloga vijeka kušalo se ukrštavati lava i tigra. U zoološkoj gradini u Hanoveru kaže se sada jedna takova rijetkost: dva bastarda, muško i žensko, te potječu od lava i tigra. Muško odvaja kolosalnom veličinom i jakošću. Ovakovi bastardi, što se tiče veličine, obično drže po prilici sredinu među lavom i tigrom; u ovom pak slučaju među muškijem Somalilavom i ženskim bengalskim tigrom. Osnovna im je šara žuta kao u lava, ali od nje oskaću poprečne pjege, koje bi se na prvi mah mogle smatrati kao nasljedstvo od tigra; ali treba opaziti da sasvim mladi lavovi

imaju također takove pjege, koje se obično izgube poslije nekoliko mjeseca. Stoga se ove pjege imaju smatrati dokazom relativno bliske srodnosti među lavom i tigrom, koja bez sumnje među njima postoji u prkos velikoj razlikosti u šarama tih dviju vrsta, i koja u potomcima postaje još nesumnjivijom. Muški bastard ima grivu, koju žensko nema, ali ta griva daleko više sličí vratnom ukrasu muškog Sunda-tigra nego lavljoj grivi. Repne kite nema, već rep svršava na šiljak. U glavnom treba reći, da se kod muškog bastarda daleko više izražuje lavlji tip nego kod ženskoga. Isto vrijedi o glavi i fiziognomiji. Muško ima široku, tešku, kovrčastu glavu s ozbiljnijem, dostojanstvenijem izrazom, dok je u ženske glava tanja i ispruženija.

Prehistorija. *Greben Vineta.* Na sjevernoj obali ostrva Usedom, 1½ kilometara daleko od kraja, nalazi se velika dubočina i greben, koji na karti nosi ime *Vineta*, po drevnu gradu *Vineta*, koji je, kako hoće priče, potonuo za kaznu radi svoje bezbožnosti. Polovicom šesnaestog vijeka hronista Pomeranije Toma Kantzow pohodio je *Vinetu* i tu 2 metra ispod površine vode našao nekoliko većih i manjih kamenih ploča, koje se pružahu u zapadno-istočnom smjeru. Sad je profesor W. *Deecken* iznenadio naučnjake riješenjem *vinetskog* pitanja: po njemu velike stijene predstavljaju ploče dolmena,* a maleni krugovi kamene krugove, te se redovito nalaze i kod stećaka na kopnu. Tako bi u grebenu *Vineta* imali pred sobom *prehistorijsku naseobinu*, koja valja da je prilično brzo i podjednako potonula pod morsko ogledalo, jer inače ne bi bio ostao

* Megalitskih spomenika.

kamen na kamenu. Dokazano je pak već otprije, da je zadnja velika promjena, koja je snašla njemačku istočnomorsku obalu, bilo ulijeganje (poniranje) poznato pod imenom Litornia (*Litorniasenkung*), kojem ova obala ima u glavnom da zahvali svoju današnju priliku. Ako je Deecken-ova hipoteza dobra — a postala bi mnogo vjerovatnija, kad bi se našlo još čitavih podmorskih dolmena, onda bi tijekom bila dana dragocjena identifikacija prehistorijskih kulturnih perioda najmladijem geološkim vremenskim odjeljcima.

— *Potonji zaključak o transformizmu.*
Pitekantrop (Majmun-čovjek). Znanost antropološka postavlja pitekantropa, (vrstu savršenijeg majmuna, u lancu živijih stvorova, te nastavaju zemlju) odmah pred čovjekom u redu. No nema mu živu traga, i za to protivnici teorije *Darvinove* likuju. No evo što o tome govori dr. G. Papillault, pristav upravitelja antropološkog laboratorija u školi visokih nauka u Parizu:

„Svak se sjeća, a nema tomu vele godinâ, o priči nekog olandeskog trgovca, koji je putovao po otoku Javi. On je uvjeravao da je ondje vidio vrstu majmuna-čovjeka (pitekantropa), o komu nema dokazâ da ga ima u lancu živih bića, čim bi se bolje utvrdila teorija *Darvinova*. Eto sad, na radost protivnikâ znanosti, taj trgovac javlja da se on tom vijeću prosto šalio s lakovjernošću ljudi, i da pitekantrop, o kom je on pričao, nije nego puka njegova izmišljotina. Budi i tako. Ali priča toga trgovca opet je svratila pažnju na pitekantropa i na čovječji soj, o čem ima pô vijeka razbijaju glavu zaneseni hroničari, kojima se za neuspjeh ironično rugaju protivnici.

No ljudi se smiju onome što ne razumiju, a tako rijetke prilike smijehu imamo, da se ja ne bih na to ni osvrtao, da ne promišljam na stotine rasprava o tome napisanijeh u svima krajevima gdje se misli, bez nekoga uticaja na čitalački svijet i na njegove obične nabavljače lake književnosti. Nastaviće se dakle i na dalje smijeh o stegnutijem i zanosnijem učenjacima, koji šljepački primaju sve što na oko potvrđuje njihove teorije i raspravljaju dugo i nepomućeno o pričama trgovačkih putnikâ, ili o zabašljivom otkriću kakvoga prekomorskoga doktora.

„Zato budite uvjereni da svi gotovo učenjaci, koji vjeruju da se je čovjek razvio od majmuna, stresli su rame-nima na priču da je *Gorila* govorio u Ekvatorskijem šumama, ili na bajku *Stanley-ovu* da je vidio velike antropojide, kako rasvjetljuju svijećama afrikanke tmine. Lako je lagati onomu, koji iz daleka dolazi.

„Mnogi nalaze dapače, da je *M. Vanderbilt* mogao bolje svoj novac potrošiti nego u traženju na Javi zadnjega zastupnika tih antropojida savršenijeh i gotovo čovječjeg oblika, koga nazivlju pitekantropom. To otkriće ne bi u ni u čemu mijenilo teoriju transformizma. Pod uticajem mnogostručnijeh uzroka, od kojih su naj aktivniji seljenje i promjena vanjskijeh prilika, jedna vrsta može se računati u dvije grane; prva da napreduje prama tipu savršenijemu, a druga da ni s mjesta ne kroči ostajuć u organskijem oblicima, koji s dugoga nasljedstva svaki su dan postojaniji i nepromjenljiviji. Mnogo puta ljudi su otkrili potomke životinjske vrste, o kojoj su mislili da je iščezla u predašnje geološko doba; njezin se prostor širenja malo po malo

stegnuo, ostavljajuć slobodno polje rodovima jačim i prikladnijim; no i njima ostalo je parče svijeta, gdje im vanjske prilike puštaju da životare. Veliki antropojidi nude nas tipičkijem primjerom. U terciarno doba njihovo se gospodstvo pružalo po Evropi i Aziji a sad se nalaze samo u sredini Afrike i na dvjema velikijem otocima, Sumatri i Borneu. Na Javi, gdje je njegda po svoj prilici živio *Orang*, sad mu nema traga; otok je sasvim malen, a čovjek, u bezbrojnijem zasjedama, odveć blizu.

„U tijem nepovoljnijem prilikama za velike antropojide je li mogao pitekanthrop ostati na Javi? Mučno. Borba za život između dvije životinjske vrste postaje očajna, kad one imaju sličnijih sposobnosti i zajedničkijih potreba. Čovjek rado trpi oko sebe životinje, koje mu ne smetaju; ali uništava svoje suparnike te su slabije oružani, pa se zna kako brzo nestanu divlji čopori ispred nastupnika žutijeh ili bijelijeh. Kako je mogao pitekanthrop odoljeti strašnomu takmacu? Ja imam ovdje pred sobom fosilne ostatke, što nam je dr. *Dubois* donio u Paris, da rasprša zadnju sumnju o svome otkriću. O njihovoj autentičnosti nema govora. Stegno (bedra) ima pravi oblik i širinu čovječjeg stegna; ta živina dakle imala je stas i uzrast, a gotovo i hod, kao čovjek. O lubanji je zlamenteito za moždani te je sadržavala; sadržina moždana može se od prilike procijeniti na 900 kub. centimetara; a u Evropejca dopire poprečno do 1560 kub. centimetara, dok u velikijeh antropojida ne prelazi 600. Moždani dakle, i po tome umna snaga, postavljaju pitekantrropa na jednaku daljinu između čovjeka i velikijeh majmuna. Dva kutnja zuba, što su se našla uz te kosti, mnogo su manja nego u *Oranga*, ali su zamašitija nego u sa-

dašnjeg Evropejca. Dakle su mu kosijeri bili mnogo jaki, a inače mišići žvataoci, koji su ih kretali, ostavili su na lubanji nesumljivijeh znakova svoje jačine, s kojom ne može se ni iz daleka usporediti kosijer čovječji.

„Bez poziva na ikakvu teoriju, naslanjajuć se prosto na to što svak vidi, svijet pravom može tvrditi, da svršetkom terciarnog doba živjelo je jedno biće, koje, po svome stasu, po vanjskom obliku i po umnoj snazi, bješe mnogo bliže čovječjem tipu nego i koji poznati majmun. Da je to biće postojalo do našijeh dana na kakvom otoku brojno napućenu, bilo bilo bi ušlo u borbu s čovjekom, isto tako jakim kao ono, a mnogo umnijim; i ja ne znam kako bi ono moglo odoljet suparniku tako mogućemu, a treba reći, i tako nemilomu. Po tome, ko bi išao u tragove Pitekantrropu živomu, mislim da bi se zaludu mučio.

„Je li potreba dodati da ta zaludna muka ne kvari nimalo posla transformizmu? Srodstvo između čovjeka i savršenijih majmuna nije dogmat izmišljen da podupre koju teoriju *a priori*; to je nuždan zaključak, koji počiva na skupini dokaza, čije prosto nabrajanje napunilo bi nekoliko stupaca svakojega lista. Koliko sličnosti imamo u okosnici sviju majmuna, u njihovu muskularnom sistemu, u njihovijem unutrašnjem organima, napokon u njihovijem moždanima, čija je temeljna osnova ista! *M. Henry de Varigny* kupio je, nema tomu mnogo vremena, razne radove, koji dokazuju da krv čovječja i viših majmuna ima zajedničkijeh svojstava, kojih nema u ostalijeh sisavaca; a tu skoro dr. *Metchnikov* i prof. *Gaucher* dokazali su da se mogu navrnut majmunima neke čovječje nemoći, koje se ne primaju ostalijeh životinja.

„Sve ove organske sličnosti odveć su brojne, a u isto vrijeme specifične, te zato su ogled stvarnoga srodstva; samo ih zajednički začetak može objasniti. Ima nekoliko hiljada vijekova da je u čovjeka bio organizam sasvim sličan, ako ne jednak, sadašnjim velikim antropojidima. Na koncu tercijarne periode on se je razvio brže nego ostali majmuni pod pritiskom uzroka još nepoznatijeh; moždani mu se podvostručio u obimu. Nalazimo ga malo kasnije, posred periode kvaternarije, u *Spy* i u *Neanderthal-u*; moždani su mu ojačale za nekoliko stotina grama, ali njegova lubanja plosnasta, čelo i jaki kosijeri još su po podobi majmunske, gotovo kao u pitekanropa. Došavši do toga stepena neke skupine čovječje zastadoše i zadržase do danas u udaljenijem krajevima kao u Australiji i u Tasmaniji organizam mnogo niži, s nogama neprikladnijem hodu, sa zubima veličkijem kao u pitekanropa, s čelom i moždanima manje razvutijem nego su ljudi u *Spy*. Ali na velikijem kontinentima prirodna selekcija djeluje jako intenzivno te ne dopušta čovjeku da stane u putu preobraženja; koji su spori u putu, iščeznu. Skupine društvene malo jake, nezaobljene, ne mogu se braniti i bivaju uništene, čovjek napreduje polaganom u društvenosti, u umnoj snazi i u energiji.

„Sad kad je on prispio do tačke s koje, obazrijevši se, može pregledati pretureni put, nije li u velike korisno pokazati mu vanjske i društvene uzroke njegova sadašnjeg starješinstva, i spomenut mu da suparničko takmacenje bilo je i ostaće još dugo vremena, dajbudi pod blažim oblikom, potrebiti ostanj i šiljak njegove misli i njegova napretka?“

Antidarwinizam. Historija je naše zemlje mnogo starija i dugotrajnija od historije cijeloga čovječstva, te se dijeli na duge periode. U trećoj *tercijarnoj* periodi kontinenti dobiše u glavnom današnje granice, te su se već onda dizale Dinarske Planine, Balkan, Alpe i t. d. Klimat bio je čas topliji, čas hladniji. U ovo doba sisari, naj savršenije životinje, postigoše vrhunac svog razvitka a u kasnije vrijeme ove tercijarne periode već se pojavio čovjek, kako se sudi po nekijem primitivno radenijem komadima kremenja iz onoga doba, ma i da učenjaci, koji su se bavili paleontologijom, tvrde, kako *Figuiér*, da se čovjek pojavio tek u četvrtoj periodi, to jest u *kvatarnoj*, kad je bilo ledno i potopno doba, i to prije nego se pojavio potop, što bi se slagalo s Mojsijevom kozmogonijom. U kasnijem vremenu tercijarne periode flora je bila mnogo bujnija u Evropi i skoro svuda su rasle lovorike, smokve i pôme. Tada su kao i u kvatarnoj periodi živjeli ogromni sisari, koji su svojom veličinom, jakosti i okretnosti prevazilazili svoje srodnike, te još sada žive, i bili su pogibeljni čovjeku a ipak ih je svijeh nestalo po prirodnom zakonu. To su bili: *dinoterijum* (strašna životinja), koji nije ostavio sebi slična potomka, pa *mastodoni*, njima i slonovima nešto slični, *mamut* (*Elephas primigenius*), *južni slon*, *džinovski jelen*, *velika tigra* i drugi, kao i sam pitekanrop.

Kad su nadeni gore napomenuti izradeni komadi kremenja, neki su zamislili, da ih je kresao čovjekov neposredni preteča, *majmun čovjek*: *anthropopithec* ili *pithecanthrop*, ili majmun *dryopithec*. Ali nazad nekoliko godina nije još bio poznat prvobitni čovjek, niti njegov neposredni preteča. Kad bi ovaj bio naden, prosula bi

se velika svjetlost, kazaše paleontolozi. Sada su našli pithekanropa. Ali protiv teorije transformizma, po kojoj je današnji čovjek imao preteču, anti-darwinizam navodi nekoliko razloga oslanjajući se na načelo, da je čovjek plod osobita stvorenja, t. j. da je Gospodnji stvor a da ne izlazi organskim transformizmom iz nikakve druge životinje, te da nema zajedički začetak s nikakvom. Ovijem načelom ima se zadovoljiti srcu i razlogu. Čovjek se pojavio poslije svih životinja, te je završio i krunisao stvaranje. Jedan od razloga, koje navodi antidarwinizam, je ovaj. Očevidno je, da je čovjek beskrajno više inteligencije, nego naj savršenija životinja, jer i ako se ne može zanjekati životinjama neka inteligencija, ova se vrti samo oko potrebe odbrane, navale, nabave hrane i oko zadovoljavanja malog broja osjećaja i strasti u vrlo tijesnom krugu, koji ni pošto ne prevazilazi prirodne potrebe. Čovjek dakle odvaja između ostalih životinja silom svojega razuma, i u prehistoričko doba, kad je je bio na naj nižem stepenu razvitka.

Drugo. Onijeh ogromnijeh i jakijeh životinja, kao što su mamut i dr., nestalo je. Naprotiv čovjek, premda relativno slab, održao se, rastao je, plodio se i nastanio svuda po zemlji, po božjem blagoslovu (erescite et multiplicamini), on je raširio svuda svoje gospodstvo napretkom svoga razuma. Nijedna druga životinja nije sama prekoračila sebi određeni pojas na zemlji, pa ni same više opice, tako orang-utang ne živi nego na Sumatri i Borneu a gorila samo u jednom kraju zapadne Afrike.

Zatijem, ako usporedimo neke organe čovječje s organima živinskijem na pr. mozak, uvjericemo se o velikoj daljini između čovjeka i životinja, jer

od mozga opičina na mozak čovječji velik je skok. Visina i duljina pojedinih zavitaka ljudskog mozga, dubina i broj tih zavitaka, opseg i težina mozga stavljaju čovjeka na osobito veliku visinu prema životinjama, te osobit oblik ljudskoga mozga u prednjoj strani pravi na čelu ljudskome krasnu krivulju, kao u nikakve životinje.

I čutila stavljaju čovjeka visoko nad životinjama. Ne da su ona u čovjeka jače razvijena, nego u životinja, ako se pojedince raspituju; nego su u divnoj armoniji i ravnoteži jedno s drugim i divno se prilagođuju općoj svrsi. U životinja nasuprot jedno čutilo prevazilazi u savršenstvu drugo na njegovu štetu i siluje životinju da sprovodi život pod uticajem savršenstva jednog čutila. Okrom toga čutila životinja služe samo za zadovoljavanje materijalnih potreba a u čovjeka ona služe za vršenje odličnijeh umnijeh snaga. Osobitu prednost ima čovjek pred svijem ostalijem životinjama u opipu i u ruci; tako isto i u sluhu, koji ima osobito usavršen razvitak i nježnost, te čovjeku pruža osobite naslade.

I ako se zabavimo čovječjom osteologijom, naći će se razloga, koji čovjeka stavljaju daleko nad svijem životinjama. Dokaz pružaju kosti od glave. Lubanja u čovjeka zauzimalje mnogo veći razmjerni prostor nego u životinja, jer sadrži mnogo veću masu mozga. Lubanja Diboavova pithekanropa ima sadržinu za 660 cm. manju nego ljuska. Donjim kostima, koje sačinjavaju lice, mnogo je manji prostor nego u životinja, a gdje u čovjeka iznimno kosijeri izbijaju odveć velikom mjerom, lice čovječje naliči živini. Nasuprot u driopiteka, koji se držao za preteču čovjeka, naj veća visina donjeg kosi-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

jera iznosi mal ne polovinu cijele njegove duljine, a Diboavov pitekanthrop ima kosijere i zube mnogo veće i jače, nego čovjek.

I uspravno stajanje razlikuje čovjeka od ostalih životinja, pa i samijeh opica. To je uspravno stajanje u čovjeka sved potrebno i neizbježno a u životinja samo slučajno, moguće i ne sved potrebno. Približuje mu se Diboavov pitekanthrop.

I poprečno mala razlika u stasu pojedinih ljudskih sojeva razlikuje čovjeka od ostalih životinja. Između naj manjeg i naj višeg soja razlika je od samih 42 cm u čovjeka, a kolika je razlika u psa?

Ali intelektualni i moralni znakovi prevladaju u čovjeka i oni ga razlikuju naj više od ostalih životinja.

Čovjek govorom očituje razum, koji je beskrajno više razvijen u njega, te je već Aristoteles kazao, da životinja ima samo glas, a čovjek govor.

Čovjek ima osobitu moć apstrakcije; pomoću nje on sintezom spaja razne spoznaje i ideje i izvodi opće zaključke. To životinja nema.

I djeloredno osjećanje je samo u čovjeka. On razlikuje dobro i zlo, istinu od laži.

I vjersko čuvstvo i poznavanje Boga je osobina samo čovjeka.

Razlozi antidarwinizma svakako gođe umu i ponosu ljudskomu. A. V.

Sfragistika. Pečati dubrovačke republike. U dubrovačkome „Domorodnome Muzeju“ nalaze se sedam službenih pečata bivše dubrovačke republike od kojih tri su primjerka sva od mjedi, dva od mjedi s drvenom ručicom a jedan od ocala bez ručice; od mjedenih pečata dva su spojena jednom zajedničkom ručicom. Počamši s ovim

dvostrukim primjerkom, koji je po svoj prilici stariji, opisaće se pečati jedan po jedan, redom kojim, sudeći po radnji i stilu, moraju biti bili učinjeni kroz razna doba dubrovačke republike.

I. K o m a d.

Ovaj je primjerak od mjedi, i, kako se gore reče, dvostruk je, biva sastavljen je od dvaju pečata, koje spaja zajednička ručica, sasvim prosto izrađena od plosnatog komada mjedi s jednom rupom na njenoj polovini. Jedan je od pečata mnogo veći od drugoga, jer mu je 42 mm promjera, dok manjemu promjer stoprv dopire do 25 mm.

Većemu je pečatu pri obodu biserni krug, kome je koncentričan drugi također s bisernim zrcima. U pasu, između ova dva kruga, široku 6 mm, gore je sredinom križ, pa naokolo, s desne put lijeve, pečatov natpis latinskim slovima:

† SIGILLVM REIPVBLICÆ RAGVSIINÆ

U pečatovome polju stoji simbolična tvrđava ravna lica sa svojim trima kulama, kao ono što se naime vidi na folarima (bakrenome novcu dub. rep.); srednja je kula viša i mnogo šira od okrajnih kula, koje su, prama svojoj visini, izvanredno uske; sve su tri kule sa kruništem (merlate) guelfove forme. Među kulama gornji zub zida slazi položito od srednje kule do krajnjih, a na cijelomu lieu tvrđave naznačeni su redovi kamenja građe. — Po sredini tvrđave u njezinoj podini otvaraju se malena vrata na svod, povrhu kojih se diže veliki kip S. Vlaha, koji svojom mitrom i oplatom (nimbom) gotovo dira u krunište srednje kule, nad kojom svetac prilično dobro oskače. Dubrovački je parac u odijelu bizan-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

tinskog sloga, drži na lijevoj ruci položito naslonjenu pastirsku štaku, dok desnom rukom blagosiva: Napokon na pečatu, s jedne i s druge strane tvrđave, po promjeru polja, velika slova latinska: S|B (S. Biagio — S. Vlaho).

Na manjemu pečatu biserni je krug pri obodnici, pa u polju S. Vlaho, koji zauzmlje u visini gotov čitav promjer pečata. Svetac je s mitrom i s oplatom i odjeven je biskupskom haljinom bizantinskog kroja; rastvara unakrst ruke blagosivajući desnom a držeći u lijevoj uspravno pastirsku štaku koja je također starog stila. S jedne i s druge strane svečeva kipa, kod bisernoga kruga počamši gore desnom stranom natpis pečata gotičkim slovima:

S. BLASIU | S RAGUSII

Visina cjelokupnog primjerka, t. j. obaju pečata s ručicom, iznosi 40 mm, od kojih, 6 mm pripada pečatnim pločicama. Oba su pečata sasvim proste radnje i nacrti, tako da na većemu svečeva glava ima trećinu cijeloga kipa, ništa manje!

Po svoj prilici moglo bi biti da opisana dva pečata nijesu iz istoga doba, nego da je manji pečat stariji. Sudi se to po radnji pojedinih pečata, koja se cijeni različna, a osobito po natpisu, koji je, kako se gore reče, na velikome pečatu latinskim slovima, dok je na malenome gotičkim (i to na samo ovome pečatu). Pečati su možda bili spojeni poslije radi udobnosti, da po potrebi budu pri ruci oba zajedno.

II. K o m a d.

Pri obodu pečata niz bisera dugoljastih zrnaca, popraćen iznutra jednom prostom ertom; koncentričan je ovome drugi krug oblim biserom, između dvije crte. U pasu između ovih krugova, široku 4 mm, gore je po

srijedi križ sastavljen iz 5 krugljica, pa epigrafa s desne put lijeve latinskim slovima, koja glasi kao u predašnjemu višemu pečatu:

† SIGILVM · REIPVBLICÆ · RAGVSINÆ

s razlikom da je ovdje *sigillum* sa jednim L i da su između riječi natpisa krugljice.

Središnje polje pečata zauzmlje tvrđava sa tri četverouglaste kule, a regbi da se htjela prikazati tvrđava kao da leži nad morem, pošto se ureže prostor polja što ostaje po njezinoj podnici valovitim crtama. Srednja je kula dosta viša i šira od lateralnih kula, koje su dvostruke, biva svaka je na dva sprata, a svaki je sprat s kruništem guelfova sloga, kao što je i krunište srednje kule. — Velika četverouglasta vrata nalaze se u sredini tvrđave, te svojim arhitravom stižu visinu prvog sprata krajnjih kula. Povrh rečenih vrata podiže se kip S. Vlaha, koji dočire do ispod kruništa velike kule. Svetac je u bizantinskom odijelu, s malenom mitrom (tijarom) na glavi i s nimbom; raskriljuje ruke blagosivajući desnom, dok mu je u lijevoj pastirska štaka. Sa stranâ srednje kule, povrh kruništa krajnjih kula slova latinska S|B — Kip S. Vlaha dobro oskače na površini velike kule, kako dobro oskaču kule u opće i dotična im kruništa. Na čitavoj su građi naznačeni redovi kamenja.

Promjer pečata 45 mm; debljina ploče 2 $\frac{1}{2}$; ukupna visina primjerka s ručicom 55 mm. — Radnja primjerka dosta slaba.

Ručica pečata, kako se gore reklo, od mjedi je, kao ono što je i ploča, s kojom je spojena kositerom. Kučica je iskrivljena, a čini se da je ona sama bila maleni pečat na koji se možda poslije pričvrsti veća pluča, da se na

njoj izradi vidljiviji pečat, koji je gore opisan.

B. Kosić.

KULTURNE VIJESTI.

Statistika. *Ragjanje i umiranje u najvećijem gradovima.* Relativna cifra porodaja u godini 1905 iznosi u Londonu (na tisuću stanovnika) 27, u Beču 26·9, u New-Yorku 25·8, u Berlinu 24·6, u Parizu 19·4. Relativna cifra mortalitati u istoj godini iznosi u Beču (na tisuću stanovnika) 19·3, u New-Yorku 18·3, u Parizu 17·4, u Berlinu 17·2, u Londonu 15·6, u Chicagu 13·7.

Industrija. *Put od 325 km. pod morem sa strane podmorske lagje.* Iz Njujorka izvještaju: Podvodna se lada „Lake“ kretala dugo pod morem, te pošto je prevalila 325 km, došla je iz Norfolka na atlanskoj obali u Atlantik Highland. Imala je poprečnu brzinu od 7 uz. Po mnijenju izumioca ova plovidba predstavlja naj dulje neprekidno putovanje, što je igda izvršila podmorska lada bez pratnje.

„Lake“ je imala 8 ljudi na brodu i zaustavila se samo jednom, jer su momci htjeli motriti četu kitova. Izumilac tvrdi, da njegova lada može nJORITI i manevisati kao glasovita lada nJORCA Žil-Vernova „Nautilus“. Lada je sagrađena od privatnog društva, koje nuda nju na prodaju svakoj državi bez razlike.

Visoke škole. *Promovisanje.* Dr. Julka Đorđevićeva. O svršetku ove školske godine promovisana je u Beču za doktora filozofije g.dica Julka Đorđevićeva, prva srpkinja, koja je na bečkoj universitatu postigla taj akademski stepen. Dr. Julka Đorđevićeva učila je slovensku filologiju i opću historiju, a predmetom je nje-

zine doktorske disertacije životopis Jovana Monasterlije, sa svoje hrabrosti i vojne vještine glasovitog glavara srpskog naroda u doba česara Leopolda I.

Školske izložbe ručnijeh radnja u Dubrovniku. 1. *U peterorazrednoj osnovnoj i višoj trirazrednoj djevojačkoj školi Dumana na Pilama.* Tu je bilo ne samo pletiva, kačkanja i mriješkanja, nego i svake vrste bijelog rublja, ženskoga i muškoga, koje su skrojile i sašile učenice; bilo je vrlo pomnjjivo i fino izradenijeh uzoraka krpanja; bilo je i dragoejena i divna veziva na bijelu rublju; veziva svile slikarskijem šavkom; krasnijeh sagova i rada bižuterijskijeh da se zadiviš. Osobito nas je zanimalo narodno vezivo, po kojemu su izradeni veliki komadi konavoskog veza. Izložba je bila otvorena od 12. do 16. jula.

Izloženo je bilo i više lijepijeh akvarela, neki kao ures bižuterija a neki u oplatama, koje su divno izradile učenice.

Svojom finoćom, tačnosti, raznovrnosti i dragoejenosti zaslužile bi ove radnje da su došle u kakvu veliku izložbu, da budu i daleko poznate.

2. *U ženskoj osnovnoj školi u gradu.* Ma i da ove radnje zahvataju manji opseg, bilo ih je vrlo krasnijeh od pletiva do krojenja, švenja i veziva na bijelu i različnog šarenog veziva sagova i t. d. Zanimiva su bila narodna veziva konavosko i imotsko.

Političke prilike. *Zakon o izborima narodnijeh poslanika u Crnoj Gori.* Po jednoga poslanika bira svaka kapetanija i varoš: Cetinje, Nikšić, Podgorica, Kolašin, Bar i Ulcinj. Osim biranijeh poslanika dolaze do svog položaja u skupštinu 11 lica kao mitropolit crnogorski, pa arcibiskup barski, muftija

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

crnogorski, članovi državnog savjeta i t. d. i 3 brigadira, koje Knjaz i Gospodar imenuje, u sve četrnaestorica.

Po općem pravu glasa svak bira, ko je navršio 21 godinu života. Isključeni su samo aktivni oficiri i vojnici, osuđenici i ko je pod stjecište ili stateljtstvom i ko je bez dopuštenja stupio u službu strane države.

Može biti biran za poslanika, ko je navršio 30 godina života i može birati a plaća 1 K godišnjih poreza ili dacija državi i stalno živi u Crnoj Gori. Isključene su neke klase činovnika, okrom ako dadu ostavku.

Birački odbor za rukovođenje izbora i ost. sastoji iz predstavnika, koje po jednoga bira svaka opština a u varošima iz pet odbornika, koje bira opštinski odbor. Oni biraju između sebe predsjednika na dan izbora.

Biranje je lično i usmeno, apsolutnom većinom; inače isti je dan uži izbor, pa odlučuje kocka pri jednakosti glasova.

Poslanici van sjedišta skupštine dobivaju dnevnicu od 6 K i 4 K na dan podvoza.

Prestupci protiv zakona kažnjeni su globom ili zatvorom a neki samijem zatvorom. (Zakon od 24. juna 1906.)

— *Uregjenje državnog savjeta u Crnoj Gori.* Ovaj savjet sastoji iz šest savjetnika, između kojih i predsjednik. Ovaj savjet između ostalog 1) proučava zakonske prijedloge za narodnu skupštinu 2) radi kao vrhovni

administrativni sud 3) kao disciplinarni sud za činovnike 4) odobrava neke državne izdatke 5) odobrava zaduživanje države 6) rješava žalbe o povrjedi zakona prikazate sa strane privatnika i sa strane države 7) rješava o prodaji javnijih dobara 8) i rješava žalbe protiv glavne državne kontrole. (Zakon od 29. juna 1906.)

Društvene prilike. Moda. Korset. Iznasašće korseta siže u šesnaesti vijek, a pripisuje se *Katarini Medici*. Od tada je korset stalno vladao na franceskom dvoru i kod njegovijeh podražavalaca. Pod Lujom XIV. (Grand Siècle) dostiže svoj vrhunac u čvrstijem pancijerima rokoko-damâ. Liječnici se uzalud opirahu, sve dok u drugoj polovici 18. vijeka veliki anatom *Sommering* svojim spisom „o djeilstvu stezala“ ne skloni dame da se ostave korseta. U Austriji Josip II. pokuša da ediktom izopéi korset, dok u Njemačkoj u velike djelova *Winckelmann*-ov umjetnički nazor. Njegov poklič „Zürick zur Antike“ pade na plodno zemljište. U Franceskoj sliкарica *Vigée ie Brun* metnu u praksu *Winckelmannovu* nauku. Prelijepa se umjetnica odijevaše u slobodne antične haljine, sa šarenijem turbanom oko glave; mnogi se povedoše za njom. Moda do brzo stvori *robes à l'Athénienne* i *tuniques à la Minerve*. Još duboko u devetnaesti vijek korset bijaše izvan mode, ali zatim iznova poče gospodstvo pancijera, proti kojem se opet digla jaka struja u naše dane.

СПОМЕНИЦИ ДУБРОВАЧКИ

објелоданио А. ВУЧЕТИЋ.

11.

Пријашња се посљедња исправа односи на ову. Кнезови Ненад Ивановић, Иван Радоевић и Томаш Петровић, изасланици војводе Иваниша Влатковића и браће Жарка, Агустина и Тадије дођоше почетком октобра 1482 у Дубровник, да развиде, колико су новаца имали Влатковићи још примити од Дубровчана до 24 маја 1482. Ови изасланици нађоше изиос од 780 перпера као остатак од свега. У овој листини напоменут је један Влатковић више, него у онијем од педесетијех година, т. ј. Агустин, и каже се о Павлу Петровићу, да је умрљо и помиње му се сада син, а то би био Агустин, ако је погријешена биљешка канцеларије на листини с поља, да су се новци дали Иванишу и браћи, кад не би било него Иванишу, браћи и рођаку.

Сва четворица ставише своје печате на листину. Њу написа Ненад Ивановић а његови другови потписаше се својом руком и позваше још два Дубровчанина, да се потпишу као свједоци; то су били: *mastro* (мајстор) Јохан (Иван) di Sebcha (Зебча) и Михо Copro или *di Gorgo* (*Giorgio* = Ђорђе?)

Можемо држати, да новци, што су ова тројица потегла, бјеху од савезног увјета године 1452.

12.

Ова исправа је стари пријепис. Нема датума. Она је можда у изворнику своје XV. вијека. Пише је неки кнез Радосав. Он каже да је био у њега гвардијан (старјешина манастирски) стонски. Али су Дубровчани добили Стон тек 1333. године, ту су они почели ширити католичку вјеру, те послали Фра-

њевце иза те године. Зато ова исправа није писана прије овог времена. Ако је наш кнез Радосав брат старијега Петра Павловића, који је као војвода умр'о 20. маја 1420, када је Радосав од кнеза постао војводом, тада је ова исправа писана почетком XV. вијека прије реченог дана 20. маја 1420.

Радосав овом исправом јавља Дубровчанима, да је гвардијан, кога су послали Дубровчани, био у њега и примио присегу од њега, његове дјеце и синоваца.

13.

Листина, коју сада наваћамо, издали су војвода Петар и кнез Никола Павловић, синови Радосава Павловића године 1454. Они са својим трећим братом Иванишем бјеху предали влади дубровачкој у поставу на добит од 5⁰/₀ (по *хентиња*) 3600 перпера дне 14 јуна 1444. Десет година послѣ Петар и Никола сами оставише у поставу од тога износа само 2300 перпера на добит од 5⁰/₀ (15 јуна 1454). Дубровчани им изруче листине о томе (Пуцић Сп. стран. 108 и 115.). Тада Павловићи напутише своје заступнике у Дубровнику, да дигну од тог износа добит за три године од 24 јуна 1451 до 1454. Дубровчани им тај износ исплате а писар Миотош написа примку у Борчу 26 јуна 1454 и то је ова наша листина.

Ова листина осим што спомиње кнеза Миотоша Цурића, који је био поклицар Павловића и год. 1444, наваћа и „госта“ (стројника) Радосава Брадијевића, дворскога (кнеза) Радича Копрјевића; то су страном напомене босанске цркве.

На дну листине налази се и печат, о којему Павловићи кажу да су је печатали својом „*к'рванонъ законитомъ печатноу*“. У печату су у пољу три куле обрубљене круништем; она по сриједи је нај већа, а натпис је на околу: *сна печатъ . . . на ср-ншвѣвича?*

11.

Ненад Ивановић, Иван Радоевић и Томаш Петровић, поклицари браће војводе Иваниша, Жарка, Агустина и Тадије очитују да су примили од Дубровчана 780 перпера. 1482, 4 октобра,

С двора: *Expeditoria de li denari dati alli ambassadori de vojvoda Ivanis Vlateho(vich) et fratelli. 1482 adi 3 (!) oct.*

† Ба име господина кога, аминь. ·У·Љ·П· и ·Е· лито теке мисеца октѣбра дане ·Д·

† Милостью вожькоу ми воевода Иванишъ и воевода Жарькоу и воевода Ягѣстинъ и воевода Тадна Хѣмьски даємо свиль и свакомѣ, комѣ се подода и приде кога прѣде воу нашъ листъ, како посласмо поклицаре наше верьне и непоречене ѣзможитои господи господинѣ князѣ и властеломъ владѣщега града Дѣбровьника кипомъ нашимъ опчену и весобито рекши видити разлоге, како е ѣ повелахъ и инакоу, цю би, коли би се могло рећи али замислити мало и велико, и наидѣсмо остатъка мирьноу и добровольноу билоданьноу поставивъ разлоге и ода всега се пострънивъ, наидѣсмо остатъка не пореченимъ закономъ, до дне мисеца мажа ·К·Д· вокога минѣтога ·У·Љ·П· и ·Е· лито Христова, перьпер седамъ сто и ·П· дѣбровачькихъ динари прикроенихъ; кое перьпере прѣкмисмо и ѣзесмо за остатакъ свакога разлога, како е згара речено, и прѣкмисмо ихъ ми поклицари Пенаад Ивановићъ и Иванъ Радовевићъ и Томашъ Петровићъ виреностью непоречене наше поклицарьцине, именюћи листове воу вирована, обитовасмо ѣ сземъ мирьни и добровольни вавики остаю више писани братьки воевода Иванишъ и Жарко и Ягѣстинъ и Тадна Хѣмьци обећено и по насѣ сваки и са више синовьца нашего доброга споменѣтка вѣдѣћига Павьла Петровића и негока сина заедно с нами, и по се миранъ и доброволанъ остае, и за веће вированькиа и мирьностью ѣзможитои господи и властеломъ печатисмо четирьми печати ови нашъ запись свакога крата с весиль вированимъ и не пореченими. Я га Пенаад ѣданъћ поклицара мовомъ рѣкомъ записахъ а дрѣжьба ми подьписаше се сваки своимъ рѣкомъ. И савише молькомъ прѣ звасмо воу иностранце племените лѣди на свидочьѣѣ и да се подьпишѣ.

Io... mastro Johan di Sebeha son testimonio al sovro è scritto mille CCCCLXXXIII adi III octubro (Ja мајстор Иван из Зепча свједок сам ономе што је горе писано).

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Io Michele di Gorgo (?) da (son testimonio a quanto) di sopra si chontiene (свједок сам ономе што је горе садржано).

На Иванъ Радосевићъ поклицар вице речени вихъ при всемъ при твои и за веће вироканикъ записах се моимъ рѣкамъ њ . У . и Ђ . и Ш . и Ђ . литъ христвихъ.

На Томашъ Петровићъ вѣдѣћи поклицаръ више реченихъ вихъ при всемъ при томъ и подписахъ се рѣкомъ мокомъ њ литиѣ гдѣхъ . УШ . и дрѣго текѣћи мисеца мажа.

12.

Кнез Радосав пише Дубровчанима, да је дошао у њега гвардијан Стонски.

С поља: † Кнезѡ и сѣднѣмъ и властелемъ дѣбровкацъ-сцимъ.

. и д вѣдамъ кнезѡ и сѣднѣмъ и властелемъ дѣбровка тено поздравление ѡд кнеза Радосава, како брати, и срча пријателнѣмъ; поцо сте ви послани ка мни гаркднана стонк ела, онк е мене рогилъ и мою днцѡ и мое синоѡце вашомъ це; цю запозидате таа самъ дѣжанъ пријати, како ѡдъ мое в и ѡдъ моухъ пријателъ.

13.

Војвода Петар и кнез Никола, синови Радосава Павловића, исповиједају да су примили добитак од поклада за три годишта од Дубровчана. Писано у Борчу 15 јуна 1454.

Биљешка канцеларије с двора: 1454 die 15 julij espeditoria de uoenoda Petar et conte Nicola, fioli de R. Paulouieh, como confessorno auer recevuto da la signeria de Raguxi del profito, del comun pp. 345 per li anni VII de pp. 2300. et Ambassatori forno Radosau Bradieuih, stroinich e Radię Copievieh duorschi e Miotos Ćurieh diach. (1454 дне 15 јула еспедиторија војводе Петра и кнеза Николе, синова Р. Павловића, како читоваше да су примили од властеле дубровачке од опћег дохотка 345 перпера за седам година од 2300 перпера; а бјеху поклицари Радосав Брадијевић, стројник и Радич Капијевић, дворски и Миотош Цурић дијак).

† Ми господинъ коевода Петар и брат ми князь Никола, синови и наследници много почетевога поменѣстна господина коеводѣ Радосава Павловича даемо на видение по сѣмь нашѣмь писанию свакомѣ, комѣ се допѣи и прѣдъ кога се изнесѣ саи нашъ листъ отворени огледати, а с нашомь печатию вѣкрованомь, ере примисмо по нашихъ слѣгахъ и поклансарихъ а с нашихъ листомь вѣкрованомь с печатию законитомь по господинѣ гостѣ Радосавѣ Браневичѣ и по дворекомѣ по князѣ Радичѣ Копиевикѣ и по князѣ Мишотошѣ Чѣсричѣ вѣдъ много почетевога княза и властѣи и свѣ опкини властѣи Дѣбровачицкихъ ·Т.М. и Ё.· перперь динари дѣбровачицкихъ за доходахъ вѣдъ (д)овитна вѣдъ три годица вѣдъ дѣне тисѣћи и ·Т· перперь, кое сѣ двѣ тисѣћи и ·Т· перперь вѣтатакъ вѣдъ свѣхъ покладѣ и поставка, кое имамо ѣ комѣ дѣбровачкомь на довитие на ·Ё· по кантинаръ; и есмо плаћени за сва вѣрѣмена минѣста и за вѣан три годица, коѣ сѣ свѣршила роѣка Христова на ·УЪНД· лѣкта на ·ВД· дни месеца иѣниа; и више речени наши поклансарне господинѣ гостѣ Радосавѣ и дворски князѣ Радичѣ и князѣ Мишотошѣ призване гости лѣди по вѣичаю и више властеломь дѣбровачнимь свѣдоци, како примисмо више речене ·ТМЁ· перперь вѣдъ княза и властѣи Дѣбровачицкихъ и сиен се писа роѣка Христова на ·УЪНД· лѣкто на ·КС· дни месеца иѣниа ѣ славномь градѣ ѣ Борчѣ и повелисмо га печатитъ нашомь вѣкрованомь законитомь печатию.

А ѣписа по заповѣди господина коеводѣ Петра и княза Николе.

Мишотошъ дѣжкъ.